

1820.

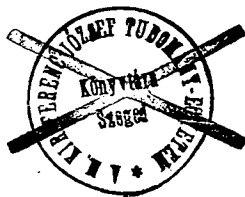
SIMAI KRISTÓF

ÉLETE ÉS MUNKÁI.

IRTA

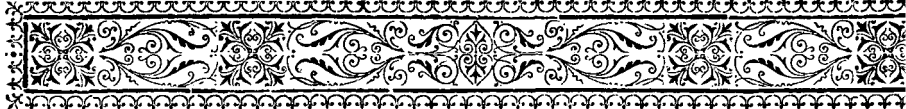
ERNYEI ISTVÁN.

NAGY-BECSKEREK,
PLEITZ FER. PÁL KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJA.
1892.

18637

I.

E sorokat egy oly férfi emlékének szentelem, ki a nemzeti szellem új ébredésének, nevezetesen a magyar nemzeti játékszín megalkotásának derborús korszakában egyike volt a legbuzgóbb, leghazafiasabb, egyszersmind a legigénytelenebb, legszerényebb úttörőknek.

Nevét ma már jobbadán csak a kegyelet őrzi; de ezt a hálás kegyelet teljes mértékben kiérdemelte. Mert „oly időben, midőn a nyelv árvaszáműzötten, senkitől sem szeretettve, tekintet és pártfogás nélkül bujdosott hazájában: azon időben egyike volt Simai azon néhány előrelátó, bölcs és buzgó hazafiaknak, kik munkálkodásaikkal tartották benne a lelket, kik ügyekeztek e nyelvet elveszni nem hagyni s általadni egy talán szerencsésebb kornak“.*)

Majdnem egy évszázadra nyúló élete folytonos lobogása volt a hazafiúi tűznek, szakadatlan láncolata az önzetlen, hírral vagy nyereséggel sem törődő munkának. Simai előtt csak egy cél lebegett: nemzetét nagyságához annyival járulni, a mennyi erejétől kitelik. És ezt a céljához halála órájáig becsülettel szolgálta.

Életére vonatkozólag meglehetősen gyér adatokkal rendelkezünk, mert Simai nem szeretett magáról beszéltetni, sőt inkább maga is azon volt, hogy a nemzetnek névtelen munkásai közt szerezzon helyet. Így tehát a legszorgosabb utánjárással is csak nagyon hézagos rajz lesz az, melyet ezek az érdemekben oly gazdag életről adhatunk.

Simai Kristóf az 1742. év novemberének 8. napján született Komáromban, polgári szülőktől.

Atyja, kinek még Sima István volt a neve, a Komáromban annyira virágzó kertészkedésből tartotta fenn családját. Anyja Szücs Borbála, de magyar asszony s szintén komáromi születésű volt. Keresztszülők a megérdemes táblalabirája, Böhm Keresztély és neje, Mária Terézia voltak, a kik a gyermeket a szülők kívánságára Mártonnak kereszteltették.

Eleinte boldogan élt a Sima-család, jóllehet öt fiúgyermeket kellett apának könyvekkel ellátnia s tisztességesen ruháznia. Legidősebb fiú v

*) Toldy: Emlékbeszéd S. K. felett.

szló, ki Komáromban trinitárius lett; utána következett kor szerint Mihály, a dominikánusok rendjébe lépett; a harmadik fiú volt a későbbi Simai Istóf, akkor még Sima Márton; a negyedik István, ki a szintakszista tályig tanult s azután fakereskedő lett; végre a legfiatalabb testvért ricznak hitták.

Azon szülőknek, kik öt gyermekük iskolázására nem sajnálták a tséget, nemcsak jómódúaknak, de értelmes embereknek is kellett lenniök; alóban a kis Márton már szülői házában magába szitta a kötelességet és vallásosságot, melyet a komáromi gimnázium akkori tanítói, a suiták, még jobban fejlesztettek lelkében.

A jezsuiták iskolájában, hol 1752-ben iratta be magát, állandóan rike volt a legkitünőbb növendékeknek, kezdve a deklinisták osztályától, rtatva a minor parvisták, major parvisták s principisták osztályán esztül. Ekkor azonban két évre megakad deákpályája; az 1756. és 57. évben nem volt ez intézet növendéke. Úgy látszik, valami szerentlenség folytán elszegényedett a család s az édes apa lelkének sugallata nére is kénytelen volt elvonni az igyekező gyermeket a tanulástól, hogy negélhetésre irányuló nehéz munkájában némi kis segítsége legyen. De 1758. évtől kezdve ismét ott található Sima Márton neve az iskola ulói között a szintakszisták, majd a poéták s végre a rétorok osztályában.

Deákkorában legkedvesebb barátja volt Benyák Bertalan, a későbbi tő, pedagógus és filozófus. Igaz, hogy Simai három évvel idősebb volt a s egyébként is már gyermekkorától kezdve bizonyos legyőzhetetlen, nem üzhető komolyság jellemezte természetét, de az élénk képzeletű ge gyermek társaságában szívesen elidőzgetett.

Mikor már Benyák is belépett a gimnáziumba, együtt készülgettek az olai színpadon évenkiint megtartott előadásokra, hol ők, mint a legkiváb tanulók s különben is ügyes előadású gyermekek nem hiányozhattak.

Ez előadásokra az intézet nagy áldozatok árán szerezte meg a díszeket, de a jelenlevő előkelők, vagy a vármegye rendesen megfizették a tségeket, sőt a kiválóbb szereplőket meg is jutalmazták. A szindarabok gy részének tárgyát a magyar történelem legnemzetiesebb korszakai ták: az Árpádok és Hunyadiak uralkodása.

S a mint a színműírás terén legismeretesebb piaristáknak: Dugonicsk, Egerváry Ignácznak, Endrődy Jánosnak nevelésénél kétségtelenül nagy sikeres része volt az iskolai színelőadásoknak: úgy a két komáromi , Simai és Benyák már ekkor érezték e színműveknek nevelő, nemesítő ását. Legalább Benyák, alig, hogy piarista lesz, maga is irogat iskolai imákat.

Együtt hallgatták a magyarnyelvű egyházi szónoklatokat, különösen rtalanfi Pál jezsuitának, az intézet igazgatójának beszédeit. A kölcsönös ermeki ragaszkodás lassanként feloldhatatlan barátsággá fejlődött, a lelkük-

ben lappangó hazafias tűz pedig lángra lobbant, hogy bevilágítson még következő század harminczas éveibe is.

A két gyermekifjú folyton buzdította, folyton lelkesítette egymást. Benyák minden igyekezetével föl akarta deríteni búskomor barátja szívét. Simai pedig, kit az élet szenvedései nagyon korán keserű tapasztalatok gazdagítottak, a rendes mederbe iparkodott visszaterelni Benyáknak túlságos hevét.

Simai a komáromi gimnázium osztályait az 1760. évben fejezte. Itt ismét megszakad pályája. Szülői már nem áldozhattak érte, természet pedig épen nem volt alkalmas arra, hogy csak úgy bizonytalanra ne vágjon a nagy világnak. Szerzetes ugyan lehetett volna, de erre meg senki kedve sem volt. Otthon marad tehát, hogy öreg, elgyengült szülein támasza legyen.

De a sors nem ilyen életet szánt Simainak. Az 1763. évi június 28. napján irtózatos földrengés dönté romba a virágzó kis magyar város épületeit s e romok maguk alá temették a Sima család utolsó reményeit. Vagyonkájuk, mely már azelőtt is csak a legszükségesebbeket fedezé, most összeroncsolódott, házuk elpusztult.

Benyák, ki a gimnáziumi tanfolyamnak ekkor már utolsó osztályát végezte volna, elment Sopronba; így Simainak még egyetlen jó barátja is el kellett szakadnia. Mily szívesen ment volna ő is, hogy forró szívét kivánságát, lelkének szomját kielégítse! De most meg már végkép nem lehetett, hiszen szülői teljesen tönkrementek. Otthon küzdök tehát élettel és lázas keblének mardosó vágyaival. Elkeseredve fordul el a rábrándképektől, s hogy senkinek segítségére ne szoruljon, elhatározza, hogy megtanul nyomorogni.

Itt kell keresnünk annak a magabazárkozottságnak, ünneplést, felhívást gondosan kerülő, visszavonult természetnek alapját. Érzékeny, a bána hajló, álmodozó lelkű ifjú volt amugy is; most családja boldogságának az ő reményeinek omladékai felett lelke kitörülhetetlen, keserű emlékek rakodott meg.

Ez az önmagával vívódás, lelki meghasonlás azonban két év múlva megszűnik, bár nyomai állandóan meglátszanak Simai jellemén.

Benyák Sopronból a piaristák váci gimnáziumába megy s jóllehet eszeágában sem volt szerzetes pályára lépni, sőt a jezsuiták felszólító határozottan visszautasította, — most ezen rend tanárainak vezetése alatt ártatlan lelke mindinkább és inkább meghódol elüljáróinak szelidség, nyájassága előtt s bár látta, mily nélkülözésekkel, sőt inséggel küzd a rend, kijelenti, hogy piarista lesz.

Simaira elhatározó befolyással volt hü barátjának elérése. Egyetlen már hallott a kegyesrendről, mert Szenczen ez időtájtban bízták a piaristák vezetésére az első magyar gazdasági és ipariskolát, Tatában pedig szintén

or kezdék meg működésüket a piaristák egy elhagyott szűk épületben, majki kamalduliak egykori csürében. Beszéltek már a csaknem szomszéd-
Komáromban is a folyton hódító rendről, mely az újabb társadalom, újabb kor elveihez alkalmazkodva, nem a szigorú fegyelemmel tartá-
n tekintélyét, hanem azon rendkívüli bensőséggel, lebilincselő szeretettel, vetetlen bánásmóddal, melynek a gyermek szive teljes bizalommal, fel-
enül átadta magát.

Simai érdeklődni kezd a rend iránt, mely tüzes magyarságával, reáli-
b irányával megfelelt az ő ideáljának. Kérdezősködik. Benyáknál s a
ottak még közelebb viszik elhatározásához.

Megtudja, hogy e rend tagjai mindenütt tanítva vezérlik vissza a
yes útra a népet, mert elvük, hogy a tudatlanság sötétségének eloszla-
tival eloszlik a bűn sötétsége is; megtudja, hogy a piaristák e szent
szíójukat nem haszonlesésből, hanem pusztán hivatásból, önzetlen ember-
retetből teszik s míg a nagyok udvarához csak sürgető kérésre mennek,
lig a szegény, mindenkitől elhagyott gyermekeket maguk keresik fel
kadatlan kintartással s ölelik keblükre meleg szeretettel.

Simai lelkében föléled megegyszer a már-már végkép kialudt remény
765-ben szeptember végén folyamodik a rendbe felvételéért. Kereszt-
elét e czélra ingyen adta ki a plebániahivatal az említett hónap 25.
ján.

Kérését meghallgatták, s a 23 éves ifjú kocsira ül, hogy elutazzék
vigyére, hol a rend próbaéves növendékei tanultak. Október 8. napján
özött be 15 társával s ez alkalommal a Márton nevet elhagyván, felvette
új, szerzetesi nevet: „Christophorus a Servatore mundi“. Ugyanekkor
yjai példájára családi nevét a magyarosabb hangzású Simaival
relte föl.

Simai az új pályán csakhamar megnyugvással kezd tanulgatni. Társai
t jeles tehetségű ifjak voltak; csak Peer Jakabot, Simonchicz Inczét és
mánházy Ignácot említem, kik később mindnyájan ismert nevet vívtak
maguknak. De Simai legjobban vonzódott Sárváry Ferenczhez, kinek
eme sokban egyezett az övével. Rendkívüli szorgalma mélyen beható
elemmel, könnyű felfogással és kellemes kifejezésmóddal párosult, de
t Révai írja (Latina 41. l.), ezek a felőtli tulajdonságok, melyek máso-
felfuvalkodottakká tesznek, benne valami különösen szeretetreméltó
gaviselettel és igen kiváló szerénységgel valának összekapcsolva. Barát-
ukról Simai még élte alkonyán is könyezve emlékezett meg.

A privigyei intézet növendékei között a legnemesebb verseny fejlődik
melyben jó része volt a helyettes mesternek, Lelovics Ignácznak is, de
öintéző mégis Katsor Keresztély atya volt, a buzdításaiból soha ki nem
yó mester. Mindketten oda törekedtek első sorban, hogy a középiskolai
gyakból biztos és széles alapot adjanak növendékeiknek; de emellett

magánfoglalkozásra is szívesen adtak felvilágosítást, útmutatást, je-
zéseket.

Lelovics többek között a geometria elemeit, a rajzot is tanította, s
mi Simaink sokszor órákig elüldögélt szobájában, tanulva és rajzot
készítve. De a gimnázium tanárai között is volt jeles festő, Hanghe Jác-
ki a privigyei remek belsejü templom festésében is segédkezett.

A fogékony lelkü ifjában már ekkor kifejlődik a rajzhoz való kéts-
telen hajlam s ettől az időtől fogva nem tévelyeg, nem tervezget töb-
hanem biztosan halad a kitűzött cél felé.

Azonban a reáltárgyak mellett nem hanyagolta el az úgynevez-
szelidebb tudományokat sem s e téren legerősebb támogatóra talált Kats-
ban, ki a német és francia nyelv tanulását folyton ajánlotta a fiatalok-
s a vállalkozókat szívesen tanította. A rendi följegyzésekből tudjuk, ho-
Simai a rendbelépések a magyaron kívül csak a német nyelvet érte
ezt sem egészen tökéletesen. Privigyén kifogástalanul megtanul németül
a francia nyelvben is meglehetősen jártasságot szerez.

Katsor még más tekintetben is hatott Simaira. Szerette az isk-
szinműveket, néhány farsangi vigjátékot maga is irt s növendékeit is k-
ditotta, hogy elmés, mulatságos darabok írásában gyakorolják magukat.

Ilyen környezetben tölté Simai a két évi próbaidőt, melynek végé-
1767-ben a fogadalom letehetéséért folyamodott. Elüljáróinak szavazata ér-
mesnek mutatta őt erre s még ugyanazon év májusának 17. napján let-
fogadalmát a szélesműveltségü s mindenkitől szeretett rendfőnöknek, O-
Zsigmondnak kezeibe.

A fogadalmat követő évben Nagy-Kanizsára került tanárnak s
maradt az 1769. tanévre is. Mint az első osztály vezetője a latin ny-
elemeit s a hittant tanította, még pedig a rend „Liber suffragiorum
szerint kitünő eredménnyel (egregie).

Szabad idejében maga is tanult s vas szorgalmával csakhamar kivi-
azok elismerését, kiknek a nagy-kanizsai gimnázium létesítésében legt-
részük volt; de másrészt a közönségben is fokozta a bizalmat a csak-
évvel előbb (1765.) keletkezett intézet iránt.

Az 1770. és 1771. évben Nyitrán találjuk, mint a filozófiai inté-
hallgatóját. Ilyen iskolája a rendnek több helyen volt, mert a rendfőnök
tekintetbe véve az ifjúság hivatásszerű nevelésének és tanításának fon-
ságát, nem feledkeztek meg arról, hogy a leendő tanárok még a teoló-
tanfolyamot megelőzőleg nyerjenek oktatást a bölcséleti tudományokról.
Ezen filozófiai intézetek alapos készütségü, tudományosan művelt re-
tanférfiak kezére voltak bízva s csakhamar szép hírnévnek örvendettek.

A nyitrai bölcséleti tanfolyam berendezésére Gusztinyi püspök k-
meg a rendkormányt, hogy az egyházmegyei növendékpapok is ide jár-
sanak be.

A két évfolyam alatt a következő tárgyakat adták elő: 1. felsőbb tan, 2. bölcsélettan (pszichológia, logika, metafizika, etika), 3. egyetemes tételelem és Magyarország oknyomozó történelme, 4. mennyiségtan, 5. természettan.

A tanárok oda igyekeztek hatni, hogy a fiatal hallgatók figyelmét a széletesi, természettudományi s történelmi szakok s az ó-kori remekek posabb tanulására irányozzák. A bölcséleti kutatásokkal ellensúlyozták a tudomány merev egyoldalúságát; de hogy a szakszerű képzést sem nyagolták el, kitetszik abból, hogy a növendékek nagy része szakbeli gorlatoknak veté alá magát, hogy az akadémiai fokozatokat elnyerhesse.

Minő volt ez intézetben a szellem, elég csak arra utalni, hogy a árok kitartóan buzdították a növendékeket az önművelésre s maga a d kormánya is szüntelenül figyelmeztette őket a „nemzeti nyelv buzgó velésére s lángszerelmére“; elég megemlíteni, hogy ez intézetnek rövid nállása alatt is (1760—84.) olyan emberek szerepelnek tanárai közt, t Egerváry Ignác, Pállya István, (később mindkettő rendfőnök lett), ppi Károly, ki 1785. óta a pesti tudomány-egyetemen a történelem tanára t s kiről Kazinczy így emlékezik meg: „örök dísze rendjének s nemze- ek“; itt tanított Dugonics András is Simai idejében.

Simai társai közt Hyross Sámuelnek, Sárváry Ferencznek, Simonchicz zének és Benyák Bernátnak nevével találkozunk.

E filozófiai intézet egyúttal tanárképző is volt, mert a hallgatók, ügyes árok jelenlétében, a tanításban is gyakorolták magukat s kíségitők vol- a katekéták és exhortatorok mellett. Simai neve mellett is három jelzés : „studens philosophiae, coadjutor Catechistarum et alumnus Professorii“.

A nyitrai piaristák konviktusában az 1710. év óta virágzott az iskolai ma. Mindjárt ez első évben, mikor még nem is volt teljesen készen a náziumi és konviktusi épület, a diákok már két előadást tartottak benne. időtől kezdve újabb és újabb darabokkal léptek a közönség elé. A művek nyelve részben latin, részben magyar volt. Sok piarista sürgette a mult század közepén a magyarnyelvű színelőadásokat. A nyitrai pad műsora latinra fordítva adja a régi címeket, de többről határozot- tudjuk, hogy eredetileg magyarul adták. Ilyenek voltak Fiala Jakab és la Márton színművei; magyarul írt Benyák is, ki több darabhoz zene- ertetet is szerzett.

Simainak nyitrai tartózkodása alatt a nemesi konviktus igen népes s a színelőadásokra rendelt terem gazdagon be volt rendezve. A dara- betanításában a piarista növendékek is részt vettek, kik közül Simonchicz püspöknek figyelmét is magára vonta. Ez időben irta Dugonics is rházi-ját s a növendékeket is hasonló irányú működésre szólí- a fel.

Dugonics kétségtelenül nagyon hatott Simaira, nemcsak erős magyar

érezésével és költői munkáival, de a mennyiségtan és rajz iránt táp hajlamával is.

A mértan, rajz és építéstan tanulásával a rendtagok már ekkor n dig behatóbban kezdenek foglalkozni. A rend elüljárói régebben is sürget a mennyiségtan gondos tanítását, de a 18. század közepe óta valóság lelkesedéssel karolják fel s kimondják, hogy a realiák alapos tanítása el rülhetetlenül szükséges. Így kapták meg 1763-ban a Szenczen alapí első magyar gazdasági és ipariskolát is.

Simai tehát tanuló pályája alatt nemcsak a színészetet szerette meg, kifejleszté realis hajlamait is, hogy később, mint annyi más rendtá (Huberth Tádé és Illés Ágoston Szegeden, Czeglédi István és Hanusz n János Váczott stb.), ő is a gyakorlati életre nevelje hazájának csemetéit

* * *

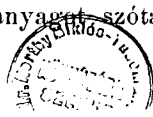
A filozófiai tanfolyam elvégzése után, az 1772. évben Simai Kecsl métre megy szintakszist és grammatikát tanítani. A tisztaalkü magy lakosság között, csakhamar megszokott s itt irta, illetőleg dolgozta á adatá elő növendékeivel első darabját, a „Mesterséges Ravaszsgot“ közönség nagy tetszése mellett.

De elüljárói már a következő évben Kalocsára helyezték át, ugyanazon tárgyak tanítását bízták reá. Kalocsán a konviktusi növendék lelkiismeretes felügyelete mellett tapintatos módszerével is jó szolgálatot tett az intézet hírnevének. Szabad óráiban a teológiát is szorgalmasan tan gatta s még kalocsai időzése alatt áldozó pappá szenteltetett.

Az 1774. évben Debreczenbe megy, hogy a piaristák hittani inté tében bővebb ismereteket szerezzen a hittudományok mezején. Nyolcz t sával szorgalmasan hallgatta a két jeles teológusnak, Temlényi Remign és Volako Marczelnek élvezetes előadásait, emellett azonban a szépírást tanítania kellett az intézet konviktusában.

Az 1775. évi áthelyezés Simainak nem várt örömet hozott: Pes tették tanárnak a grammatikai osztályok vezetésére. A pesti tanárok szelle élete ez időben nagyon élénk volt. Noha a legtöbbnek még annyija sincs hogy kész munkáit kinyomtathassa, mégis csüggedetlenül dolgoznak a tudományok minden ágában, felkutatva és összegyűjtve a veszendő értékes iratokat, ismertetve a külföld mozgalmait, közölve gazdag tapasztalatai eredményét. Munkáikat átadják egymásnak megbírálás végett s a legszig rűbb elítélést is köszönettel fogadják, mert mindegyikök meg van győződ hogy csakugyan még többre, még jobbra kell törekedniök.

Simaival egy időben volt ott Horányi Elek, Koppi Károly, Schaffra Lipót báró s a kinek Simai legjobban örült, régen nem látott földije és barátja Benyák is. Simai is csakhamar beleéli magát a mozgalmas életbe Benyákkal együtt gyűjtögeti le az anyagot szótáraihoz. Mindjárt

évben kiadja a Kecskeméten előadott „Mesterséges Ravaszsgot“ is.*)
nűvét a magyar nőknek ajánlja, kiknek elhanyagolt nevelésén minden-
t javítani akart.

Egész erejével azon volt, hogy a kitüntető elismerésre minél méltóbbá
tegye magát. Fáradozásai nem is kerültek el elöljárói figyelmét. Conradi
bert, a szelidlelkű pesti házfnök, majd utóda, Valero Jakab mindig a
nagyobb szeretettel és bizalommal voltak a csendes, szerény, munkás
írhöz.

1777-ben ismét Kecskemétre megy, mint a retorika és poetika tanítója.
Az utolsó év, melyet a rend kebelén belül munkában tölt. Ekkor éri
értesítés a kitüntetés, hogy a legfelsőbb tanhatóság kérésére a rend elbo-
ltja őt Kassára rajztanárnak a nemzeti iskolákhoz, hol egyik rendtársa,
papi Károly vele együtt működött.

Ez intézkedés nevezetes pontot jelel Simai életében.

Megismerkedik a Bacsányi, Szabó és Kazinczy alapította „Magyar
Társaság“ tagjaival s szorgalmasan ellátogat Bacsányival az öreg Baróti
lakására, hol Kazinczy is többször megjelent.**)

A „Váratlan Vendég“ című darabját 1788—89-ben adta ki s már
10. január havában értesít Kazinczy „Orpheusa“, hogy „Kassai Rajzo-
előadó Prof. Simai Kristóf Úr Comoediákat ír és azokat nem sokára sajtó-
ra ereszti.“ Még ugyanazon évben meg is jelenik az „Igazházi, egy kegyes
atyja“.

Révait híven értesítgeti a kassaiak szellemi életéről s viszont Révai
közli vele terveit s a körülötte történeteket.***) Sajnos, hogy a levelezés-
semmi sem maradt reánk.

Azonban eme nagy munkássága mellett sem játszott nagy szerepet a
kassai Társaságban. Visszahúzódó, csendes munkásságot kedvelő természete
rült minden feltűnést; a többször szomorúan tapasztalt egyenetlenkedés pedig
g óvatosabbá tette. Ehelyett híven teljesíté hivatalos kötelességeit s
arapította ismereteit. A „Magyar Hirmondó“ 1781-ben (88. l.) értesít,
hogy Simai szeptember 20-án visszaérkezett bécsi tanulmányútjából Kassára.
ki ugyan nem volt oly nagylelkű pártfogója, mint volt pl. Károlyi Antal
vainak, de inkább nélkülözések között élt, csakhogy megtakaríthassa a

*) A „Mesterséges Ravaszsg“ megjelenését hibásan teszik 1773-ra Horányi: Script.
101. Piar. P. II., Toldy: Eml. besz. S. K. f., Bayer József: „A nemzeti játékszin tört.
310. l., Weszely Ödön a Fővárosi Lapok 1890. évi 294. sz. és Lázár a Phil. k. XII.
f. l. — A névtelenül kiadott mű czimlapján világosan 1776 áll.

**) L. az Orpheus I. k. 1890. 4. darabját, hol Kazinczy feljegyezi az 1779. évi jun.
napján tett látogatását: „Prof. Simai Kristóf Úr Bacsányi János Úrral együtt lépének
Szabóhoz, kevésse azelőtt, hogy tőle eljöttem. Az elsőbb, a mint tudod, mulatságos dara-
kat ír; a másik Ossiant fordítja“ stb.

***) L. Bacsányi levele Orczyhoz 1788. ápr. 15.

bécsi tartózkodásra szükséges összeget. Ez útjának eredménye volt az a kis építéstan, melyet később „Architectura“ czímmel adott ki.

Irt még más tankönyveket is. A „Hadi Történetek“ szerint: „Simai Kristóf Úr (Piarista) a Rajzolásnak s Építés mesterségének K. Oktatója Nemzeti kis Oskolákban taníttatni szokott Fizikát, vagy Erkölcsei Tanítványt készíti el“.*)

E munkáival a tankönyvekben nagyon is érezhető hiányon iparkodott segíteni.

A „Magyar Hirmondó“**) fentartotta ez időből Simai egy eredeti találmányának emlékét is: „E találmány arra való, hogy az ember testén minden fárasztás nélkül, illendő mozgást szerezzen, mely okból azoknak igen hasznos lehet, valakiknek sokat ülnök kellett. Mert a sok ülés következnél szokott nyavalyákat hathatósan elhárítja. Készített is már megnevezett Tudós Hazafi egy ilyen alkotmányt, melyet is minden ahlakos ember értő emberek, a kik látták, helybe hagyni méltóztattak. Akármely szobában bé lehet helyeztetni. Legfeljebb is csak 3 Aranyba kerül; s minden asztalra vagy áts megtsinálhatja“.

De minden szorgalma, minden praktikus törekvése mellett sem tudta az iparos osztály rokonszenvét megnyerni.

1778-tól elemi iskolai és rajztanító volt; az előbbi állásától azonban — nem tudni, mi okból — öt év múlva megvált. Úgy látszik, már ekkor lehetett valami kellemetlensége; de az igazi baj csak később következett.

II. Józsefnek 1788-ban kiadott rendeletére Kassa is állított fel vasárnapi ismétlő iskolát s a rajztanítói állást Simainak kellett betöltenie. Később az éven át a legszebb sikerrel működtek a tanítók s az intézet nagy látogatásnak örvendett. De a mestereknek sehogysem fért a fejükbe az a gondolat, hogy inasaik, a helyett, hogy az ő hasznukat mozdítanák elő szolgálatukkal a vasárnapi időt az iskolában töltik. A kassai levéltár adatai***) szerint összegyűltek tehát 1790-ben s azon ürügy alatt, hogy Simai nem felel meg a feladatának, semmi eredményt sem mutat fel a növendékekkel, arra kéri Kassa város tanácsát, hogy tegye meg a lépéseket a rajziskola megszüntetésére. A városi tanács, mely a ráháruló teher miatt folyton idegenkedett nemcsak a rajz, hanem a zeneiskolától is, elégnék tartván, ha a rendeltetési iskolás gyermekek számára tart fenn mintaiskolát, szívesen teljesíté a mintaterek kérelmét. Az eredmény tehát az iskola beszüntetése lett. A helytartó tanácsához intézett felterjesztését a városi tanács így okolta meg: mivel vasárnapi rajz- és zeneiskolákat nem csupán kassai gyermekek, hanem nagyrészt a megyei lakosok gyermekei látogatják, utasíttassék a megnevezett hogy ez iskolák föntartásának költségeihez arányosan hozzájáruljon.

*) H. T. 1790. II. szakasz 274. l.

**) M. H. 1782. 28. sz.

***) Dr. Takács Menyhért úr szivességéből.

A helytartó-tanács azonban nem tartá helyesnek a város intézkedését, mert még az említett évben megsemmisítette. De, hogy a városi tanácsnak még csak látszólagos oka se legyen az elégedetlenségre s hogy a panasz, mely a tanácsot a rajziskola bezűntetésére indította, elnémuljon, — a helytartó-tanács Simai Kristófot Kassáról áthelyezte s helyébe Schrött azt must nevezte ki.

A következő évre Simainak Körnöczbányára kellett mennie, hogy ottani nemzeti iskolánál tanítsa a rajzot.

Kassától nehéz szívvel vált meg; hiszen a kassai hazafiak tanultabbjai kezdettől fogva nagyon szerették s a hazafias mozgalmakban Kassán minden színre gyönyörködhetett s résztvehetett. Tiszta öntudata s barátainak leg rokonszenve enyhítette némileg fájaldalmát. Vigasztalta az is, hogy a Kassai 1791-ben, tehát épen az ő elutazása előtt kiadott „Candidati erigendae Societatis Hungaricae, et Ratio facti in ea promovenda progressus“ czimű munkájában rendtársai közül őt is kiszemelte a felállítandó akadémia tagjának.*)

Ezen ajánlásban Révai a következőket írja Simairól: „Simai (Cristophorus) E Scholis Püis, Emeritus Artis delineatoriae Professor Cassoviae. Praeter elegantem hujus Artis peritiam probe novit et Geometriam, et Mechanicam, et Architecturam, praecipue civilem. In ceteris etiam Matheseos applicatae partibus utcuque versatus. Felicissimo autem natus est ingenio scribendas et vertendas Patrio Sermone Comoedias, easque ad indolem linguae sale et facetiis Plautinis apte et festive adspergendas. Harum complures jam typis quoque vulgavit his inscriptionibus: Mesterséges Ravasz; Dolus Artificiosus; Váratlan Vendég, Hospes Inexpectatus; Igazházi, Jó Polgár-Mester, Consul Probus; Gyapai Márton a Feleség féltő, Vir lotypus; Zsugori egy vén Fősvény Ember, Senex Avarus.

Adornavit praeterea in usum Minorum Scholarum et Physicae et Mathematicae Compendium, Adparat nunc et Architecturam proprie in usum economicos. Praeter cultam Linguae Patriae peritiam callit probe et Latinam, et Germanicam; intelligens est et Gallicae“.

Révai szavaiból az következne, hogy Simai már Kassán, 1791-ben minden ismeretes darabját kiadta nyomtatásban is. Ez nem így van. A többi darabok tervezetét már Kassán megcsinálta s értesítette róla Révait is; az utolsó darabját azonban csak körnöczbányai tartózkodása alatt adta ki.

A „Hadi történetek“ IV. kötetében (1791.) olvashatjuk e tudósítást: Körnöcz-Bánya tartja kebelében ama nevezetes Gyarapítóját Nemzeti Székterületünknek Tisz. Simai Kristóf Urat is, ki is a maga közönséges írói hivatalának szorgalmatos folytatásától megmaradott üres óráit most

*) Összesen öt piaristát ajánlott: önmagát, Simait, Dugonicsot, Bolla Mártont és Gyöngyösi Györgyöt.

sem szün meg hasznos Magyar Játékoknak kidolgozásokra fordítani. Két darabok vagynak közelébb nálla kézírásban. Az egyik, Gyapai Márton második pedig, Zsugori, telhetetlen fősvény ember nevezetű. Az első ered munka; a másik, ama híres Frantzia költő (Peëta) Molière után készü stb. A „Zsugori“ és a „Házi Orvosság“ Endrödy gyűjteményében jelen meg, a „Gyapai Márton“ pedig Simai külön nyomatta ki Budán 1792-ben.

Simait csakhamar megszerették Körmöczbányán is. Már 1791-t nemcsak öt és Körmöczbányán idözö rendtársát, Beke Mártont dicsöiti a „Házi Történetek“ tudósítója, hanem az egész rendről a legmélyebb elismerés szöls a piarista elnevezést hazaszeretetükböl magyarázza meg: „qui sunt in patriam“.

Beke Márton volt az, ki 1791-ben Körmöczbányán tartott beszédét lelkesedve szólt Simairól s felhozta, hogy darabjai ismeretesek az egész hazában. És igaza volt. Simai vigjátékait az ország minden részében előadták, s tiszta magyar szellemével, furfangos ötleteivel meghódította az akkor magyar közönséget.

Méltán szerepelt tehát a nemzeti színház díszelőadásán 1890. október 25-én, mint a magyar színészet százévestündös örömnapján, Jókai Mór prólójában a „Földön járó csillagok“ között.

II.

Simai legelső darabját pusztán az iskola számára készítette s megírásánál inkább állásának hódolt, mint a hivatásnak. Gyermekek és ifjúkorán vázolásánál utaltam arra, mily nagy szerepet játszottak a komáromi iskolában is, meg a nyitrai filozófiai intézetben is a színi előadások. Simai már ekkor meggyözödött arról, hogy az ily föllépések a növendékeknek nem csak értelmét és előadási képességét gyakorolhatják, de érzésökre és világlátásokra is nagy mértékben hatnak. Örömmel felhasználta tehát tanárkodás alatt a nevelésnek e kipróbált, hathatós és kellemes módját.

Nagy igényekkel nem lépett fel, még akkor sem, midön a kecskeméti közönség osztatlan tetszéssel fogadta darabját. Kiadta ugyan, mert biztatt minden oldalról s maga is szívesen nyújtá a nöközségnek olvasmányt, de ekkor még nem is álmodott késöbbi pályájáról; hiszen sem színpad, sem színészek nem voltak s irodalmunk is csak ekkor kezd új életre kapni.

Mindemellett Simai már nem fordul a bibliai vagy ó-kori történetekhez, hogy azok dramatizálásában fejtsen ki valamely erkölcsi igazságot, hanem a mindennapi élet kérdéseibe nyúl, onnan választ ki félszeg, komikus alakokat és jeleneteket s ezek kigúnyolásával munkál az erkölcsök javításáért. A kivitelben természetesen az iskolai drámák szerkezetéhez kénytelen megalkalmazkodni. Első és második darabjában: a „Mesterséges Ravaszsgá-

a „Váratlan Vendégben“ még nincsenek nőszereplők, bár ez utóbbit minden valószínűség szerint nem iskolai színműnek szánta. Már ekkor észlehető volt az az áramlat, mely a magyar színészet megteremtésén szívvel-lelkkel dolgozott s melynek egyik kiváló vezérférfia Kazinczy volt. Ismeretes, hogy ő, a merre csak megfordult, a legigazabb lelkesedéssel tüzelt, s a fontos ügy érdekében s hogy az 1790-ben Kassán megindított külföldi Játékszín már régibb keletű tervezetésnek szülötte.

Nagyon valószínű, hogy Simai is Kazinczy ösztönzésére írta meg második darabját s közölte a Kassai Magyar Társaság lapjában, a „Magyar Újszomban“. Később pedig, mikor az ige testté lön, önzetlen magyar lelkének szíves szerelmével támogatta nemzetének ezt a féltett, drága kincsét.

Igy Simait tulajdonképen Kazinczyval kötött ismeretsége és a pezsgő, virágzó kor szólította ki az élet sürgölődésébe a csendes magányból, s ehhez ő nemcsak szerénységénél, de egyéni hajlamánál fogva is a legelőzintebben ragaszkodott.

A viszonyok, a korszellem hatása alatt lett ő Dugonics mellett legkiválóbb képviselőjévé az iskolai és világi színészet közt létező átmenetnek.

Azok közé tartozik tehát, kiket az alkalmosság, a kedvező viszonyok emeltek fel. De az elismerés nem érdemtelenül jutott neki. Simaiénál nagyobb tehetséggel, nagyobb eredménnyel sokan dolgoztak a kortársak közül, de önzetlenebbül, buzgóbban senki. A nyilvános szereplésre a kor hívó szava, majd a közhála serkentette s mikor látta, hogy reá nincs többé szükség, nyugodtan vonult vissza a rövid időre elhagyott zajtalan életbe.

Am hazáját ezután is híven, egész erejével szolgálja s elfeledve is tiszteltetelmű kitaritással végzi hivatalos kötelességeit s lankadatlan igyekezettel dolgozik nagy fáradtsággal járó szótári és egyéb munkáin.

Visszatérve első darabjára, a Mesterséges Ravaszság-ra, ennek eredetével még ma sem vagyunk tisztában. Nem igen hihető, hogy Simai, még később is, egy darab kivételével, folyton idegen művek után dolgozott, — első vígjátékát önállóan írta volna. Hiszen Kátsor, Simainak kedvelt mestere, maga is arra buzdította növendékeit, hogy inkább a külföldi jelesebb termékeket dolgozzák át, mint gyenge kísérleteikkel sértsék meg a jó ízlést.

A szereplő egyéneknek részben alattomos, kétszínű, részben pedig ártó vágya karaktere, siránkozó, búsan filozofáló természete sem vall tisztán magyar eredetre.

Bárhogy áll is a dolog, annyi kétségtelen, hogy már ez első vígjátéka, melyet ő növendékei számára írt, nagyon tetszett a közönségnek nemcsak szíves cszeméten, hanem Nagy-Enyeden a ref. kollégiumban, Gyöngyösön, Szegedjén, Kalocsán, Nagy-Károlyban, 1785-ben mind a pesti, mind a budai színpadokon, 1789-ben pedig a pesti papnevelő-intézetben is.*)

*) Hadi Tört. IV. 662. 1.

A „Mesterséges Ravaszság“ tartalma a következő:

Első szakasz. I. kimenés. Gondosházi, Markos és Bálint, „Telekes főhíztisztnak meghitt jó barátai“ aggódva beszélgetnek Telekes hosszas távollétéről. De meglátván, hogy arra tart Karakai, egy „ingyenélő háziszemély“, hamarosan elrejtőznek. Mikor azonban meghallják, hogy Karakai rosszul van, rosszul konyha miatt hangos panaszban tör ki (II. kimenés). Gondosházi megszólítja. Karakai erre keserves szavakkal festi szomorú helyzetét: „ezután nem szabad sehol is többet enniem, mint sem: egy lucskét két sódort, hat tsirkét és egy malacgot. . . . Sőt, hogy ne merészeljek többször, mint kétszer napjában megrészegegni“. Mikor Bálint gúnyosan sajnálkozik: „Ejnye, de irgalmatlan parancsolat ez“, Karakai nagy sebtit tudakozza: „mikor vendégeskedünk együtt?“ A három jó barátnak azonban kisebb gondja is nagyobb ennél. Gondosházi elmondja, hogy a hatodik esztendeje visel gondot a távollevő Telekes jószágára és cseléjeire. Szidja a rest, kapzsi, részeges szolgákat, a kik miatt se éjjele, nappala. Markos azt tanácsolja, hogy a gazdátlan és ingyenélők konczult lett birtokot osszák fel hárman maguk között, mielőtt teljesen elpusztul. Karakai rémületére Bálint is pártolja ez indítványt, de Gondosházi először hírt akar hallani Telekesről, kinek „fegyver-viselő tisztjét és hitelességét Fülekit ügyis minden órán várják haza. Megnyugtatja barátait, hogy rélesz, nehogy elkallódjék a vagyon. Ezután mind a hárman megindul Füleki háza felé. A magára maradt Karakai (III. kimenés) kétségbeesetten gondolkozik, hogy mi lesz belőle, ha felosztják a Telekes-birtokot, mert nekik rabló cselédei eddig neki is juttattak egyetmást. Dolgozni nem tudni lopni nem lothat, mert „valamint a tyúk a héjátúl, úgy őrizkednek tőle. Énekeljen? E mellett hébe-hóba kortyanthatna egyet, de mint ő mondja, „olyan a szavam, mint az erdei fülemlilé, a ki a tsikókat nyeggeti. Mireholott pedig csak alég eresztém meg a torkomat, már is tsaknem lehúzza a kutyák: még a harmadik útzáról is reám tódultak“. Végre abban állapodik meg, hogy Telekesnek két cselédjét. Bartókát és Kapartsait feji meg 8 arany erejéig azon ígérettel, hogy felszabadítja őket a jobbágyságtól. Azután ha lehet, majd Gondosházit csalja lépre. A IV. kimenésben épen jön Bartókát s elpanaszolja Karakainak, hogy urok a vagyon őrizetét Leskire (Gondosházi hű szolgájára) bízta s most már egy pénz ára reménységük nélkül hogy ezután elcsavaríthassanak valamit. Karakai biztatja. Előáll tervével hogy mielőtt Füleki megérkeznék, ő majd Telekes nevében levelet fog írni melyet egy vidéki embertől Gondosházinak küld. Ebben lefogja írni, hogy most érkezett meg külső országokból s akarata az, hogy szolgáit 20-arannyal megjutalmazván, szabadon bocsássák, vagyonát pedig baros osszák fel.

Ezután figyelmezteti Bartókát, hogy e tervet közölje szolgatársaival is, de el ne áruljanak valamit.

Bartóka távozása után (V. kimenés) Karakai a legjobb hangulatban, mes reményekkel lát utána, hogy a levél elvitelére alkalmas, ravaszbert találjon. Ravaszi, Teleki szolgálja személyében csakhamar fel is ezi emberét. Hozzá megy tehát, hogy megszólítsa.

A VI. kimenésben e két ember párbeszéde van leírva. Minthogy jelenet a „Mesterséges Ravaszsnak“ egyik legsikerültebb s az író jobb jellemező része, szélszerűnek vélem a maga egészében ideiglatni. gyszerhető belőle Simainak a választékossággal nem sokat törődő, de zi magyaros írásmódja s meglehetősen alantjáró, de egészséges, természetes komikai érzéke.

Karakai: Megállj te latrok orgazdája.

Ravaszi: De ki kellemetes közöntéssel illet ez engemet!... no! mi l akasztófa tzipere?

Karakai: Még ez is ért ám hozzá. Hasznát veszem én ennek máma... lova fia vagy barátom? honnan jösz s hová mégy?

Ravaszi: Rövidebben, ha mit akarsz, annyira nem felelhetek egyszerre.

Kar.: A nevedet akarom tudni tehát.

Rav.: Nem tudom, ki légy barátom, de nagy fát mozgatsz.

Kar.: Mi okra nézve?

Rav.: Mert három nap se gázolsz ki a nevemből, ha elkezdem.

Kar.: Nincs időm, hogy három napot töltsék veled, a nevedet kívánom edül tudni.

Rav.: Ezt én megmondhatom, ha éppen tellyességgel kívánod: engemet vasztsalatrokilopatrapitergyinek hínak.

Kar.: Hogy mondád? hogy?

Rav.: Ravasztsalatrokilopatrapitergyi.

Kar.: Ejnye! verjen meg a jégeső mind neveddel együtt.

Rav.: Sőt inkább téged verjen meg, hogy itt tartóztatod az útamat.

Kar.: Mondd el még egyszer, kérlek, ha nem restelled.

Rav.: Sőt inkább te mond meg a nevedet.

Kar.: Engem Karakainak neveznek.

Rav.: Kitetszik a nevedből is, hogy tsak egy littiom, fittyom, kótyom-ember légy.

Kar.: Micsoda? én? kótyomfitty? hát nem vagyok én egy derék iális úri nemes ember?

Rav.: A bizony, tsak az kár, hogy a fazekasok elhordták a nemes lusodat.

Kar.: Fa-böltőben ringatták ezt is, a mint én látom (magában). Hadd jam még egyszer a nevedet.

Rav.: Hányszor fogom még a szádba rágni? Ravasztsalatrokilopatrapiyi az én nevem.

Kar.: S mind a te neved ez? öt embernek is elég volna ez a hosszú név.

Rav.: Elhiszem azt, mert érek is én annyit, mint öt ember.

Kar.: Úgy ám a lopásban, vagy egyéb gonoszságban.

Rav.: Sőt a tanácsadásban is: mert ha én felfatsarom az eszemet, h puszta falut is eltartok tanácsadással.

Kar.: Bizony érdemes ember vagy, kár, hogy kalendáriumba ne nyomtatták a nevedet... De egyet akarok tőled kérdezni Ravasztsalótergy.

Rav.: Ahá bomoljon meg az eszed, a nevedet se tudtad még megtanulni.

Kar.: Vigyen el a patvar mind neveddel együtt, hiszen az eszem kificzamodna, hogyha ily hosszú nevet kellene megtanulnom. Megtudnád inkább rövideden mondani, hogy mi dologban jársz itt?

Rav.: A Gondosházit keresem.

Kar.: A Gondosházit? s mi okra nézve?

Rav.: Az uram Telekes Olaszországból küldött előre ide, hogy minden órán való hazajövetelét jelenteném meg neki és egyéb jó barátjainak.

Kar.: Jaj! mit hallok! oda vagyon minden mesterkedésem.

E mulatságos jelenet után jön Bartóka (VII. kimenés), megismeri a szolgáltságát Ravaszt s az új reményre éledt Karakaival abban egyeztet meg, hogy Ravasz Telekesnek halotthírét jelentse, a hozott levél helye pedig egy másik, közös mesterkedéssel összekoholt levelet adjon át Gondosházinak. Bartóka elég komikusan az ég segítségét kéri munkájukra.

A második szakaszban Leski és Kapartsai, Gondosházinak és Telkes szolgálói versenyeznek meglehetősen durva, de valóban jellemzetes nyelven (I. kimenés).

Leski lopással vádolja a ragadozó Kapartsait, ki a megátalkodott gonosztevőknek szokott vakmerőségével igyekszik felülkerekedni. Látván azonban, hogy Leski nem enged, hizelgésre fogja a dolgot. Ezzel sem bódogul; Leski távozik, hogy mindent elmondjon Gondosházinak. Kapartsai egyedül maradván (II. kim.), rövid gondolkozás után elhatározza, hogy mindent tagad. A III. kimenésben odajön hozzá Karakai. Ennek panaszkodni kezd, hogy valami szerencsétlenséget érez, mert mindene viszkó. Karakai tudna jó orvosságot ellene, de Kapartsai elérti a célzást s megköszöni szívességét. Karakai reményt önt belé, s eszébe jutván gyomrán betölthetetlen üressége, elküldi, hogy készítsen neki és Ravaszinak vacsora. A IV. kimenésben Karakai átadja a saját tervei szerint megírott levelet Ravaszinak, hogy majd Gondosházinak kézbesítse; minthogy pedig Gondosházi épen feléjük tart, elmegy Markoshoz és Bálinthoz, hogy tudtukra adja Telekes halálát; előbb azonban figyelmezteti Ravaszt, hogy Gondosházit előtt jól felcsavarja ám az eszét. Az V. kimenésben Ravasz csakugy behálózza Gondosházit. Krokodilkönyveket hullatva adja át a hamis levelet előrebocsátván Telekes halálának hírét. Gondosházinak ugyan szeget üt fejébe a különös rendelkezés, hogy a megholt úr javaiban még szolgálói is oszto-

ak, de megemlékezvén megdicsőült barátjának jámbor erkölceiről, utolsó szarátát híven akarja teljesíteni. Ekközben odajön (VI. kim.) Bálint is ordáts szolgája kíséretében, meg Markos is két szolgájával, Mikóval és Átyással. Ők is a szomorú hirrel jönnek s felszólítják Gondosházit, hogy levél rendelkezése értelmében osszák fel a vagyont. Hogy miért hozták szolgálkat is magukkal, megmagyarázza Bálint parancsa: „Jőjjetek bé ti, hogy haza vihesetek egymást“.

Ravaszi egyedül maradván (VII. kim.), megdicséri ravasz elmjét. De Karakai s Ravaszi elrejtőzik, hogy kivehesse szándékát. Karakai dühön fakad ki reményeinek tönkretétele miatt (VIII. kim.). Szidja Ravaszit, ki rejtekében egy ideig csak komikus megjegyzéseivel kíséri a saját zemélyét illető megemlékezéseket, de utoljára megsokalván a dolgot, előlép hasonló udvariassággal szólítja meg Karakait. Ez elmondja neki, hogy mindennek vége van, mert Telekes megérkezett. Mindketten jajgatnak, míg égre némi habozás után elhatározzák, hogy Karakai Telekest igyekezzék észleltetni, míg szolgálai felszabadulnak és megkapják a pénzt; másodsorban edig azt a tervet eszelik ki, hogy Telekes hazajáró lelkéről különféle íreket hoznak forgalomba.

Ravaszi ismét magára marad (IX. kim.). Tervezgetései oda irányulnak, hogy Telekesnek kísértő szellemével rájjeszzen Gondosházira. Nagyobb atás kedvéért haját is összekúszálja, mintha Telekes tépte volna meg. A I. kimenésben Markos és Bálint megrakják szolgálkat a hamarjában összezedett tárgyakkal, s miután azon parancscsal küldik őket haza, hogy minél löbb jőjjenek vissza, maguk bemennek a szobába osztozkodni.

A harmadik szakasz I. kimenésében Gondosházi a sok tolvajlás miatt sörtőlódik. De jön Ravaszi (II. kim.) s színlett réműlettel előadja, hogy megholt Telekes lelke visszajött, mivel oly sokáig vártak az osztozkodással most mindenkit megtámad, „kinek orrát, kinek fülét harapja el s a szemét saknem kiássa az embernek“. Kéri Gondosházit, védje meg e szörnyű zellem ellen. Midőn Telekes közelget, hamarosan Gondosházi háta mögé grik s réműlten sikolt. Gondosházi ijedtében biztatgatja Ravaszit, csakhogy magára ne maradjon, de ez borzadva rohan el. Gondosházi kétségbeesve ívja vissza s midőn látja, hogy hasztalan s hívó szavára a cselédek sem elelnek, az elrejtőzött Ravaszinak nagy örömére maga is szaladásra fogja a dolgot. A III. kimenésben Telekes jön s megelegetten rajzogatja maga lé már előre is az örömet, melyet visszatérése fog okozni barátainak. Meglátván Gondosházit, felé tart. Gondosházi azonbau villára, botra szólítja a cselédeket s rövid párbeszéd után, melyben Telekes arról akarja meggyőzni, hogy nem szellem, jajgatva menekül.

Telekes elkeseredett szívvvel kezdi fontolgatni a dolgot (V. kim.) s előreküldött szolgájára, Ravaszira gyanakszik, hogy valami galibát csinált. Ekkor Ravaszi előlép s szomorú arczezal panaszolja el urának, hogy a

dühös „eszefúrt“ Gondosházi mint összemarta, tépte mindenét, midőn üdvözölni ment hozzá. Elhitetvén Telekessel, hogy Gondosházi megőrült, rábírt, hogy valamelyik jó barátjához távozzék el; maga pedig ott marad ólálkos s jót nevet a sikerült cselfogásnak (VI. kim.). A VII. kimenésben Bartókán beszélget. Odajön Karakai is, hogy Bartókán megvegye a nyolcz arany. Végre azonban abba is belenyugszik, hogy csak akkor fizesse meg, megszabadul a jobbágyságtól.

A negyedik szakasz I. kimenésében újra a panaszkodó Telekes találkozunk. Kesergését akkor is folytatja, midőn Füleki lakásához ér (II. kim.). Füleki meghívja vendégül, maga pedig elmegy, hogy „kitanulja“ különös dolgot. Ezalatt Gondosházi (III. kim.) Bartókát és Kapartsait elcsátja s megadja nekik a 20—20 aranyat is. A szolgák távozása után megbizsa Leskit a ház felügyeletével (IV. kim.), maga pedig elég szavakkal megy be szobájába (V. kim.).

Az ötödik szakaszt Füleki, Gondosházi, Markos, Bálint és Mikó beszélgetése nyitja meg (I. kim.). Füleki elmondja, hogy Telekes a legjobb egészségben megérkezett. Markos és Bálint elszomorodnak e hírre; Gondosházi pedig azt hiszi, azért nem bántotta Fülekit Telekes szelleme, mert akkorra beteljesedett utolsó akarata. Mikor pedig Füleki szavaiból meggyőződik, hogy Telekes csakugyan él, azon esik kétségbe, hogy mit szól már a szolgák elbocsátásához. Füleki azonban megnyugtatta, hiszen az igaz bűnös Ravaszi. Gondosházi erre kölcsönkéri Markosnak szolgáját, Mikót, Lakost pedig korbácsot és kötelet szedet elő (II. kim.). Mikó elmegy Ravaszi felkeresni. A III. kimenésben meg is találja s figyelmezteti a veszélyre; rövid monológ után pedig (IV. kim.) az odaérkező Gondosházinak (V. kim.) megjelenti, hogy Ravaszi bizony nem sokba vette parancsolatát. A VI. kimenésben Gondosházi és Bálint párbeszédéből áll, kik előbb a rászédés miatt dühösködnek, később pedig Telekesen szánakoznak. Telekes, Markos és Füleki jönnek (VII. kim.). Gondosházi térden állva akar bocsánatot kérni a megbántott jó baráttól, de Telekes fölemeli s megbocsátja javainak szétosztását is, a méltatlan fogadást is. A következő (VIII.) kimenésben Lakos, egy „városbeli“ hírül hozza, hogy Ravaszi szerencsétlenül járt, főt „széllyel dült egészen“ s „utolsó leheleti közt“ bocsánatot akar kérni. Bocsánatkérés a IX. kimenésben van leírva. A ravasz szolga bekötött fejével jajgatva kéri Gondosházit, hogy ne haragudjék a sír szélén álló szerencsétlenre, bármily nagyot vétkezett is ellene. Gondosházi meg is bocsát neki azon feltétellel, hogy ha meghal. Végre azonban Telekesnek hosszú elmélkedései után azon esetre is biztosítja bocsánatáról, ha feltalál épülvén Ravaszi erre „nagy frissességgel“ felugrik s e szavakkal zárja be a darabot.

„A a a! Alázatos szolgája vagyok az uraknak! . . . Tsak ilyen ravasz világ állapotja: addig kenyi, fenyi s mázolja felvett dolgát, röhög benne nem törik a bitskája. . . . Engemet ebben senki se kövessen!”

tsak ravaszabb rókának a bőrével ki nem prémzi az eszét, mert benne akad a nyaka. Éljetek szerentséssen és tapsoljatok“.

E szavakban van a munka alapeszméje is kifejezve. Az álnokság csakhamar szégyent vall az igazság előtt, vagy — a mint Simai kifejtí a egyes olvasóhoz írt előszavában — „ebből a gonoszsággal egygyesült vaszkodónak egyik álnokságát kitanúlhatod: melly, mivel magában soha m állandó, újabb, meg újabb mesterkedéseket kíván, hogy azokkal titlenségét támogassa mind addig, mig markában nem szakad velős missága“.

Mint iskolai drámában csak férfiszemélyek szerepelnek, kiknek jellem-násai azonban meglehetősen elmosódtak.

Gondosházi tetteiben a legnagyobb együgyűséget látjuk. Jó ember, tehetetlen, folyton mások tanácsára hallgat s minduntalan lépre megy. Gyfokú könnyenhívősége sokszor inkább boszankodásra vagy szánalomra sztet, mint nevetésre. Barátai, Markos és Bálint, tulajdonképen semmit n tesznek, csak azok számát szaporítják, kik a Telekes-vagyonból minél ségesebb részt akarnak venni.

Beszélgetnek folyton, de beszélgetéseik csak föltartják a cselekvény metét. Nagyon sok az olyan kimenések száma, melyeket jobb lett volna esen elhagyni. Merőben fölösleges monológok és párbeszéddek nem egy yt található, melyekben még mulattató észrevétel sincs. A fordulat, — kekes megjelenése — elég élénken van előadva, de csakhamar ellaposodik olytonos, véget nem érő panaszok miatt. Pedig ez a panaszkodás, tétlen nat épen Telekeshez illik legkevésbbé s igen különös, hogy katona létere k nyöszörög a méltatlanságok miatt, végül pedig, mint valami érzelő zony, maga kér gaz szolgája számára bocsánatot.

De Simainak ez eljárását két körülmény menti. Egyik a németek ékeny játékainak hatása, mely alól nem tudott végképen megszabadulni; másik pedig, hogy ő, mint pap, ki a keresztény türelemnek, ellenség-retetnek magasztos tanait hirdeté, nem akart vigjátékában sem véteni a elvei ellen, melyeket tanítványai lelkében itt is ápolnia kellett. Hogy az közök feltalálásában nem igen volt szerencsés, annak elegendő magya-tata az, hogy a „Mesterséges Ravaszág“ első kísérlete volt.

Legérdekesebb alak a darab elején Karakai, de mindig kevesebb-resebb szerepet játszik s a tért végre teljesen átengedi Ravaszinak, kinek cselekvény bonyodalmát sikerül teljessé tennie, ötleteivel, agyafúrt gon-tataival egy időre mindenkit kezei közt tartania, a darab végén pedig bőrrel megmenekülnie.

Simai inventiója nem nagy s a jellemekek és helyzetek rajzában nem dig szerencsés, de van egy kiváló jó tulajdona: a tősgyökeres magyarság. at Dugonics, úgy ő is szereti a közmondásokat, népies, közkeletű hason-akat, bár nem oly túlzott mértékben, mint az „Etelka“ hírneves szerzője.

A finomabb cselszövényekhez nem ért, de a közönséges rászedéseket jóízű adja elő s helylyel-közel sikerült jelenetei, élcei megmentik darabját unalmasságtól.

„Első zsengéje vala ez igyekezetemnek, — írja előszavában — melyn hogyha betsét fogom látni, azon lészek, hogy többeket s jobbakat is mul ságodra szerezhsek.“

A kedveltség, melylyel e művét a magyar olvasóközönség fogadá, cs lelkesíthette Simait a további munkára. S csakugyan, az 1788—89. évk Pesten a „Magyar Múzeum“ első kötetében felvonásonként*) megjel második szindarabja is, a következő czímmel „Váratlan Vendég. V ságos játék, három felvonásban. Prof. Simay (?) Kristóf által.“

E darab, mint előszavából világosan kitűnik, Plautus *Mostellari* jának (kisértet) átdolgozása.***) A darab meséjét „Plautus“ aláírással***) ma Simai adja elő „A játék állapotja“ cím alatt:

„Némely gazdag kereskedőnek (Lambertnek nevezem) Pasallai ne fija vala. Ez, midőn az Attya külső országokban foglalatoskodnék, alk matosságra kapván, szabad életre adgya magát: prédállya, vesztegeti m denét; pénztét fetséli, erszényét eggyfelől üresíti, másfelől pedig adósságg terhel: és így, egybegyült, feslett erkölsű Társaival, ilyen mire éli Világ Itt, midőn egykor vigan és édesdeden folynának mindenek, megérkez Váratlan Vendégül Pasallainak az attya, Lambert. Meg-sajdítv hazajövetelét a házi szolga (itt is Ravaszi a cselszövő szolga neve), el-áll az úttját, és hogy a Fiját vendégeivel eggyütt a teli poharak közt találná, ravasz mesterséggel el-rémíti, azt állítván, hogy a házban szün lenül kisértetek jártak. Ezt híven el-hiszi a jövevény öreg s azért távoz a küszöbttől. Azon-közben el-érkezik az Uzsorás Zsidó, és Pasallait költsö adott pénziért hatalmasan sarkallya. Itt, tsaknem ki-forgattatik már a szol vezeték szándékiból; de, mint ravasz elme, fel-találván újra magát, el-hit az Öreggel, hogy azon a költsön vett pénzen Pasallai új házat vett légye Ismét hitelt ad szavainak Lambert, s mind addig orron hordoztatik, n végre a szolgának álnokságait nyilván kitanúllya. (T. i. régi szomszéd Mátyus világosítja fel az öreget, hogy bizony Pasallai eldorbézolta a pén házat nem vett s a kisértet csak a szolga ravaszságának szülötte.) El-töké tehát, hogy mind a fíján, mind a szolgán méltó boszút álljon. Azonba Fija meg-vesztegetett erköltseinek meg-jobbítására tanátsosbnak találván

*) M. M. I. k. 158., 231., 432. l.

**) A *Mostellaria* tárgyát a 17. században a francia Regnard dolgozta fel „Ret imprévu“ czímmel. Regnardt mindenki úgy ismerte, mint kifogyhatlan kedvű vigjátéki s Molière tanítványainak legkittünőbbikét. Nem lehetetlen, hogy Simai, ki a francia író meglehetősen ismerte, olvasta Regnard művét is. A czímek rokonsága mellett más egy körülmények is erősítették bennem e véleményt, de sajnálatomra nem tudtam hirtelenét Regnard vigjátékát megszerezni.

***) Ezért nevezé őt Endrődy János „Magyar Plautusnak“.

eg-kegyelmezést (ezt Pasallai különösen Köppents nevű barátja kéréseinek köszönhető) a kemény büntetésnél, meg-botsát néki“.

A vígságos játéknak (tulajdonképen bohózatnak) állandóan Ravaszi a keze. Az ő találékonysága teremti a mulatságos helyzetek egész csoportját, mely a rászédett, nevetségessé tett öreg Lambertnek elég okot ad a fékezhetetlen haragra. A szolga helyzetét még válságosabbá teszi az, hogy a muládsága napvilágra jövén, a ledér ifjúnak, Pasallainak minden vétke az ő nyakába szakad. Ám a szolga ekkor sem adja meg magát, hanem bizonyítja, hogy neki kötelessége volt hiven megtenni mindent, mi ifjú gazdáját a hinárból kimenthetné. Ez aztán arra bírja Mátyust, hogy Lambertnél szót emeljen a szolga érdekében. Szavait siker koronáztatva, a megabadult szolga az ő viselt dolgaihoz semmikép sem illő szerepre vállalkozik, hanem i. elmondja a közönségnek a darabból levonható erkölcsi tanúságot: Tanúllya meg azt mindenki, hogy, midőn igaz úton járhat, akkor ne térjen vissza hamisság ösvényére; mert az álnok ravaszkodás nem tart sokáig: mikor megbátorságosbnak látszik, akkor szakad markába, és gyalázatot hoz a gazdájának“.

A darab tulajdonképeni tartalma tehát a szolga csinjeinek és megjavulásának története. A „Mesterséges Ravaszágnál“ úgy tárgyára, mint a közönségre nézve jóval többet ér. Nem oly vontatott, szereplői többet tesznek s nem beszélnek annyit hiába. Ehhez járul az eleven, mozgalmas élet, a helyzetek és szavak nevetségessé ellentétessége, a váratlan ötleteknek szakadatlan sorozata.

Tipikus alakja a darabnak Salamon uzsorás az ő zsidós kiejtésével és a zsidó ünni nem akaró óbégatásával.

Nem érdektelen, hogy a darabban több helyt ének is van. Ide írom két dalt, melyekre alább úgy is hivatkozni akarok. Mindkét helyen Ravaszi az énekes:

I. felv. IV. jel.

Entze, Bentze, medentze
Kis kementze, Velentze,
Ne búsúllyal semmit Vintze;
Teli van az itze, pintze.

Nem szeretem a borsót,
A sót, kapát, koporsót;
Jobb ha teli pintes korsót
Forgathatom, mint az Orsót.

Ha bú éri Apádat,
Apád után Anyádat
Üssed-össze két bokádat,
S vigan légy, mint én, hopp! látod.

I. felv. V. jel. Nem adnám sok kintsért jó természetemet;
Mert ha vizet látok, bé-hunyom szememet.
Ha pedig bort látok, nem csak az ingemet,
Hanem, ha lehetne, el-adnám bőrömet.

Hátra van az a kérdés, vajjon a „Váratlan Vendéget“ is isko drámának szánta-e Simai. A darab végén levő erkölcsi tanítás és a nős replők hiánya e föltevésre elég alapul szolgálna, de a darab tartalma hangja ellene szól.

Okos, tapintatos tanár, ki még hozzá szerzetes is, bizonyára n növendékei számára írta azt a darabot, melyben az öreg apát nem cs lopja, csalja a korhely fiú és szolgálja, de nevetségessé is teszi. Hogy adhatott volna tanulókból álló szereplőknek ily utasítást: „A Köppe részegen jön ki, és tántorodve el-esik a Játék-helyen“. Vagy miként iller a főtebb idézett két dal egy ártatlan gyermek szájába? Vagy azok kifejezések, melyek már határozottan a tisztességet sértik, s melyeket ni kedvem újra föleleveníteni?

Még a viszontlátás jelenetében sem a leggyöngédebben rajzolja Sin az apa és fiú érzelmeit. Mikor u. i. a tékozló ifjú Pasallai nagy zavarál „fel-borzatt elmével“ üdvözli megérkezett atyját: „Ah! mely vigado szemlélem szerentsés megérkezését Uram Atyámnak“, — ez így förr reá: „Távozz föllem fertelmes állat“. (449. l.).

Ha mindezekhez hozzáadjuk még a tivornyázásnak egymást jeleneteit, el sem képzelhető, hogy e darab az iskolai szinpad számára irat. Hogy egyik másik vonás az iskolai drámákra emlékeztet, annak oka hogy Simai ezek nyomán akart szindarabot adni a magyar közönségr mert magyar szinpadot, magyar színészetet akkor csak az iskolák ismertek.

Czélját azonban nem érte el, mert igazi szinpadra való vigjátékot i sikerült alkotnia a „Váratlan Vendégben“. Nincs is nyoma, hogy val előadták volna.

Legnevezetesebb darabja, az Igaz házi, 1790. okt. 25-én került sz először Kelemen László társasága által, melynek első tagjai (Petheő Ád Soós Márton, Horváth János, Baranyai Balázs) a mult század végén ke kezett irodalmi föllendülés és Bessenyei Jámbor Szándék-ának ha alatt szervezkedtek. Eleinte ugyan nem engedte meg nekik a német já szín bérlője, gr. Unwerth, hogy játszhassanak, bár Kazinczy és Ráday gróf teljes lélekkel iparkodtak a társulat ügyeit előbbre vinni. Sok h vona után sikerült elérniök — s ebben Kelemen Lászlónak van főérd — hogy Unwerth hat előadásra engedélyt adott. Ráday azonban sehogy tudott belenyugodni, hogy a lelketlen Unwerth gróf a béreleteket magá alkudta ki; így az előadás ismét elnapoltatott.

Végre Kelemen kérésére Orczy László báró rábirta Unwerthet, hogy német színházban a magyar társaság is tarthasson előadásokat. Így nyitották meg Budán a magyar előadások sorozatát az említett napon Simai Igaz-
ízi-jával s két nap múlva Pesten is ismételték. A hallgatókat a Karok
Rendek képezték, kikre a darab sikere épen oly meglepő volt, mint a
nő bátorító volt a színészekre. A Hadi Történetek tudósítója szerint
az ország bírāja, br. Orczy Ó Excellójok, sőt minden jelenvalók tapsoltak
műükben és igen soknak ítélték első próbában“.

A jövedelem 290-05 forintra rúgott. Az említetteken kívül még hat
adást ért meg az Igazházi és pedig 1792-ben hármat, 1793-ban kettőt
1794-ben egyet. Az előadások számával folyton fogyott a darab bevétele
s a nemzeti színügy iránt keltett érdeklődésnek rohamos hanyatlását
sem mutatja jobban, mint hogy e rövid idő alatt 23-35 forintra szállt le
előadások jövedelme. Midőn 1890. okt. 25-én a magyar játékszínnek
az éves jubileumát ülte a nemzeti színház és az Igazházi alakjai annyi
után újra megelevenedve, a magyar szellem föltámadásának viszontag-
gos, de dicső korát hirdették a hálás maradékok előtt: egyúttal a nem-
ünket oly szomorúan jellemző szalmatüzzre is fájdalmasan emlékeztettek.

E darabra vonatkozólag Toldy a következőket írja:*) „Az első eredeti
darab, mely színre jutott, a piarista Simai Kristóf Igazházia volt,
lylyel Bessenyei Philosophusa és Endrődy-nek Dugonics után
gozott Arany Perczei vetélkedtek. A többi darab mind fordítás
ny magyarítás, többnyire vig, részben komoly s köztök néhány énekes
ék“. Toldy tehát eredetinek tartotta a darabot, s utána Szász Károly is
Molière-fordításainkról“ című értekezésében, noha már Endrődy János
gírta „A magyar játék-színnek történetciben“ (I. köt. 25. l.): „Igaz-
zít fordította Simai Kristóf. Első helyet foglalt volna el a Játék
űjteményben, ha már ki nem volna nyomtatva“.

Toldyt az vezethette tévútra, hogy a darabban a nevek is meg vannak
gyarosítva, meg a czimlapról itélve, csakugyan eredetinek kellene a
darabot tartanunk: „Igaz-Házi, egy kegyes jóatya. Mulatságos
ék öt felvonásban szerzette Simai Kristóf K. O. P. (-kegyes oskola-
pap). Kassa. Ellinger Jánosnál 1790“.**)

Kétségtelen azonban, hogy Simai e vigjátékot nem szerzette,
sem magyarosította. Eredetijét Dux Ádolfnak „Aus Ungarn“ című
szébről sejteni lehet, de határozottan Erdélyi Károly mutatta ki s veté
be az átdolgozással.***) Erdélyit a darabnak másik czíme vezette nyomra:

*) A magyar költészet története az ősidőktől Kisfaludy Sándorig. Második, javított
kiadás, Pest. 1867. 451. lap.

**) Ezt a darabot Révai már 1786-ban ki akarta adni, a mint a Ráday Gedeonhoz
1786. évi december havának 24-ik napján írt leveléből kitünik. U. i. a kiadásra kiszemelt
darab vigjáték közt van a Polgármester, der Bürgermeister is.

***) Egyet. Phil. Közl. 1882. VII. füzet.

„Igazházi, a jó polgármester“. Ehhez közel áll a német eredetinek című „Der Bürgermeister“, melynek szerzője Brühl Alajos Frigyes gróf.*) darab tartalma és előadása eléggé megmagyarázza, miért nem arathat sikert a németeknél. Hihetetlen, sok helyen valóban érthetetlen történet: egész, meglehetősen unalmas beszélgetésekbe illesztve, melyek a színpad történet eseményeket is újra elmondják egész részletesen.

Simai, bár az eredetihez meglehetősen ragaszkodott, átdolgozásában feltűnőbb hátrányokon segíteni törekedett. A szükség szerint majd rövidítet majd toldott, néha meg felcserélte a jeleneteket. Aztán, bár teljesen magyarul nem tette a darabot, mert a neveken kívül sok helyen semmi sem említi a magyar viszonyokra: nyelvében igazán jellemzetiesen magyar. A népies szólások, közmondások, hasonlatok egészen keresetlenül sorakoznak egymás mellé. Ha mindehhez hozzáadjuk a magyar szöveg gördülő kenységét, nem lehet csodálni, hogy az Igazházi a még egészen magyar színpadon egymásután adatott s aránylag mindvégig kedvező eredményel.

A darab cselekménye felvonásonként a következő:

I. felv. Köppents, fogadó katona, Fegyverneki katonafogadó hadnagynak szolgálja, a részegeskedésből nagy duhajkodva megy hazafelé s megbotlik Lázár koldúsban, ki a földön hever. Miután megtudja tőle, hogy valamikor ő is katona volt, megszánja és pénzének utolsó maradványát nélkül adván, megfogadja, hogy megjavul, nehogy ő is ilyen sorsra jusson. A távozik el, Lázár néhány templomrabló beszélgetésének lesz fültanúja, ki zsákmányukkal a koldús közelében pihennek meg s minthogy nem látják elárulják előtte orgazdájuk lakását is. A rablók eltűnése után jön Hedrik Lázárnak fia, kezében arany pohárral s leül atyja mellé. Elmondja, hogy alig indult el kéregetni, mikor egyszerre csak körülvették a rablók s kényszerítették, hogy világítson nekik. Az aranyserleget ezért a szolgátért kapta tőlük. (Ez a találkozás a rablókkal a német darabban a néző előtt történik s ez az első szín. Minthogy azonban Hedrik úgyszólván elmondja apjának, Simai igen helyesen hagyta el, mint teljesen fölöslegest). Meg egyeznek abban, hogy mihelyt megvirrad, följelentik az esetet. Beszélgetés közben az apa elmondja életöknek történetét. Ebből megtudja Hedrik, hogy a hely, melyen most vannak, szülőföldje atyjának, ki ifjú éveiben az osztozkodásnál összeveszett rokonaival, eladta mindenét s külföldre ment katonáskodni. Meg is nősült, de az uraskodás csakhamar fölemésztette vagyonukat s nemsokára az anya is örökre behunyta szemét. Lázár épp Hedrik aztán csakhamar koldúsbotra jutottak s az apa elhatározta, hogy

*) Brühl grófuak egy másik, „Das Findelkind“ című darabját Bárány Péter magyarsítottta meg „Talált gyermek“ cím alatt, mely Endrődy Magyar Játékszínében az első kötetnek első darabja s mint Bayer megjegyzi (A Nemz. Játéksz. Tört. I. köt. 244. lap) ebben találjuk legelső nyomait a magyar népszínműnek.

isszátérnek az elhagyott édes hazába, hol öcscsének, Kelemennek még hie kell.

E beszélgetést fegyveresek közeledése szakítja félbe, kik a rablók ldözésére indultak. Az apa és fiú tehát a polgármester lakása felé irányoz-ák lépteiket, hogy Hedrik elmondja a rablás részleteit.

Ezalatt Köppents és gazdája, Fegyverneki hadnagy egészen más olgokon törik fejüket. A hadnagy, ki már félve van katonafogadás végett zon városban, melynek polgármestere a darab hőse, szerelmes Igazházi ányába, Ágotába. A polgármesterné azonban nem akarja, hogy a házasa-ég megkötéséhez férje beleegyezését is kikérjék; rábeszéli tehát Fegy-ernekit, hogy szöktesse meg Ágotát s ha egyszer összekeltek, az apa íába dül-fül. Mivel a hadnagy csakugyan elhiszi a gonosz asszonynak, gy férje gögös, zsugori s leányát nem adná katonához, — rááll a tervre. komikum magva tehát el van vetve: megszőkteti a leányt, kit atyja is zívesen odaadna. Fegyverneki ezen terv érdekében bízza most meg Köp-entset, hogy egy jó négylovas szekeret rendeljen, mely minden órán észen álljon. Köppents sajnálja az ártatlan leányt, mert egyszerű csábítást ejt a dologban, de mint katoná kész megtenni, a mit föllebbvalója arancsolt.

II. felv. Igazházi és Botsárd nevű szolgája beszélgetnek. E párbeszéd eltárja a rossz viszonyt, mely a polgármester és neje között van, s míg nek haszontalanságát nyilvánvalóvá teszi, addig a polgármesternek egyenes, zigorú jellemét, de egyszersmind erős igazságérzetét is élénken megvilá-ítja. Jelentik a templomrablást s Hedrik elfogását, mi a polgármesternek lkalmat nyújt, hogy jó szívének is kétségtelen bizonyosságát adja. Botsárd assanként nekibátorodik s elmondja gazdájának a szökés tervét, melyet ő életlenül hallgatott ki. Jön Halaburdi, a város „al-nótáriusa“ s a polgár- nesterrel a rablást beszél meg. Szavai elárulják hiúságát, nevetséges fontos- odását és szívtelenségét. Még nevetségesebbé teszi okoskodását a latin ifejezések hajhászata. Majd Igazháziné is odajön leányával s szidja a selédeket, meg közbeszóló férjét is. A polgármester haragosan tör ki s Halabudival eltávozik. A fölingerült asszony leánya előtt szidja Igazházit, le Ágota azon gyanításával felel, hogy atyja talán mindent megtudott s most újtjokat fogja állni. Igazháziné iparkodik megnyugtatni. Ekközben Köppents meghozza nekik a hirt, hogy minden készen van, csak ők is készüljenek. Igazháziné elmegy ékszereiért, de Ágota habozni kezd. Saj- nálja szomorúságban hagyni drága, jó atyját. Köppents beszéde aztán eljlesen megérleli benne a szándékot, hogy mindent megvall apjának. Meg- kéri Botsárdot, hogy mihelyt vége lesz Hedrik vallasásának, azonnal adja udtára, mert beszélni akar Igazházival. Botsárd egyedül marad s szidja a polgármesternét. Ez épen jön s így megtudja, hogy Botsárd nyomára jött alattomoskodásuknak. Megvesztegeti a szolgát, ki szinteg hűséget fogad

neki. Ekkor Köppents ront be nagy hirtelenséggel s mindenáron a polgármesterrel akar beszélni. Botsárd tehát elindul, hogy bejelentse.

III. felv. Igazházi és Halaburdi a törvényszobában mindenképen vall másra akarják birni Hedriket, ki ártatlanságának tudatában nyugodtan fel a nótárius fenyegetéseire. Atyjára hivatkozik, ki a rablók gyülekezési hely is tudja. A polgármester türelmetlenkedni kezd, hogy idegen koldúsok jönnek a városba, de Hedrik erősen állítja, hogy atyja idevaló s egy testvére még alighanem él is. Ekkor jelenti be Botsárd Köppentset. A hadfogadókatonát utlevelet kér gazdája számára, ki állítólag a fogadott katonák akarja elkísérni. Igazházi Lázárt hivatja. Köppents maga megy el éretlen mert az ügyefogyottat már magához vette. Ágota is keresi atyját s meghagyja neki, hogy szobájában várja meg. Hedriket is egy mellékszobába vezetteti. Ezután a polgármester rendeletet ad ki, hogy a póstalegények senkinek se kölcsönözzenek lovakat. Elizen a „fóros-emberekhez“ is, hogy senkit se merészeljenek a városból kivinni. Ezután leányához megy, ki sirákozva tartja kezében a Fegyvernekihez írt levelet; elmondja benne megszerelmét, de azon erős határozatát is, hogy atyját nem fogja megsérteni. Erre érzékeny jelenet következik. Az atya mindent megbocsát Ágotának csak azt kívánja tőle, hogy hívassa el a hadnagyot, mintha az utazás akarna még valamit beszélni vele. A következő jelenetben a rossznyelű Igazháziné czivakodik leányával, kit atyja iránt táplált vonzalmaért korábban Szép-ellentéte mindjárt a másik jelenet, melyben Botsárd, Ágota levelével jövén, nem épen hizelgően emlékezik meg Igazházinéről, de Ágota bosszúskodva utasítja rendre. Ezalatt Fegyverneki megtudja, hogy lovakat nem kap. Kezébe jut a polgármester levele is, a mely szerint estére mind a szekeret megvizsgálják a kapuknál. A hadnagy haragra lobban s mintha épen Botsárd is jön Ágota meghívó levelével, rögtön megindul a polgármester lakására. (A német darabban érthetetlen Fegyverneki haragja, mely a polgármester levelének tartalmát épen úgy nem tudjuk, mint azt, hogy mi lett a leány levelével. Simai itt két jelenettel megtoldá a darabot s éppenhelyett lehetővé tett mindet.) Utána Köppents és Botsárd is elindulnak a nyomor Lázárral.

IV. felv. Fegyverneki követeli a polgármestertől rendeletének visszavonását. Igazházi szelid nyugalommal világosítja fel, hogy mindent tud. Meggyőződve a meglepett hadnagnak becsületességéről, nyíltszívűsége odaigéri neki leánya kezét s magára vállalja adósságainak kifizetését. Végül meghívja ebédre azon kikötéssel, hogy a történekről semmit ne szóljon. Fegyverneki távozása után a polgármester cselédjeit hívja, de Ágotát jön. Néhány incselkedő szó után az atya elmegy, s Botsárd meg Köppe Lázárt vezetik be. Ágota megígéri pártfogását az elérékenyült koldús s alamizsnát ad neki. Jön a polgármesterné is; Lázárral a legnagyobb megvetés hangján beszél, mire ez elszomorodva Igazházihoz indul. Ekkor

nya elmondja leányának, hogy titkuk fel van fedezve, de a szökésre már j csejt eszelt ki. — Igazházi és a jegyző ismét a rablásról tanakodnak. ön a koldús a két szolgálval s a kérdezősködésekre elmondja, a mit az ijeli betörésről tud. A polgármester rendeletet ad ki, hogy a „strázsa- mester“ menjen el a megnevezett helyre néhány „körmös legénynyel“. Azon érdésre, vajjon kik voltak szülői, — a koldús hivatkozik keresztlevelére; ből megtudja Igazházi, hogy öcsésével beszél. Titkát azonban még nem rálja el.

V. felv. Igazházi rendeleteket osztogat a lakomára nézve. Igazháziné- nek Botsárd megmondja, hogy a legnagyobbszerű készületek folynak, mert ighanem valami nevezetes úr jön ma ebédre. Az asszony férje hallgatá- ből azt hiszi, hogy nem akarja öt drága ruhákban látni, azért csupa ezből is legszebb ruháját ölti fel. A szolga Ágotának is elújságolja a rt. Ekkor botorkál be Hedrik, hogy atyja parancsára fölkeresse a polgár- estert. Ez épen jön s az álmélkodó gyermeket fiává fogadja. Azután meg- eni Lázárnak, hogy nem sokára magához fogja hivatni. Halaburdi jelenti, gy a rablók közül egyet már elfogtak, de súlyosan megsebesítve, azért lesz hamar „confrontálni“ a két gonosztevővel. Itt Lázárt és fiát érti, neknek arczáról csak gagságot tud leolvasni. A polgármester öt is meghívja ödre. A magában töprengő jegyzőt Fegyverneki közeledése riasztja fel. alaburdi gyalázza előtte a polgármester eljárását, de a hadnagy szavai némítják, sőt a polgármester előtt is megszegyenítik. Igazháziné is jön leziczomázva, mire férje Lázárt, Hedriket és Ágotát hivatja. Midőn mind szejönnek, a polgármester „Igazházi“ néven szólítja a koldúst s a titkot indenki előtt felfedezi. Felhívja nejét is, hogy osztozzék a családi öröm- n, de ez durván utasítja vissza, mire férje szobájába üzi s fenyegeti, gy ha meg nem javul, kolostorba zárátja. Halaburdinak is ajánlja, tegye hivatalát, mert másképen kemény bírása lesz. Ezután általános öröm és polgármester oktatásai közt megtörténik az eljegyzés; Köppents pedig rosi strázsamester lesz.

Eddig tart a darab tartalma. Mint látjuk, a cselekvény tulajdonképen t különböző történetből van összefonva, melyek semmiképen sem tartoz- k össze. Egyetlen kapocs közöttük Igazházi személye.

Az egyik mese t. i. az eltávozott Igazházi Bálintnak, vagyis Lázár dúsának és fiának története elejétől kezdve szomorú, sőt a két szeren- étlennek élete és becsülete forog koczkan. A végén — igaz — érzékeny enetek közt jóra fordul sorsuk, de örömük nem lehet teljes, mert a házi- szony utoljára is megvetéssel fordul el tőlük. A másik, az aránylag vígabb tétet, szintén meglehetősen kevés mulatságos elemmel bír, ha leszámítjuk már fenntebb jelzett komikai eszmét. Annál több benne a boszantó, heves enet, töprengés, áskálódás. Különösen Igazháziné jelleme nem vígjátékba ló, bár nagyravágyásában megvolna a komikum, Durva hangon beszél

mindenkivel, még saját lányával is; férjére minden lehető rosszat rákerde mivel hiúságának hízelegne, ha katonatiszt lenne a veje, kész arra a ocsmányságra is, hogy saját lányát szerezzze meg a hadnagynak. Gonosz daczos természetét a darab végén sem vetkezi le, úgy hogy férje a vígjátéki megoldáshoz épen nem illő szigorú fenyegetésekkel zavarja el családi ünnepről.

Nem vígjátéki személyek Fegyverneki és Ágota sem. Örökösen tervezgetnek, ábrándoznak, de még annyit sem tesznek meg, hogy (az utolsó jelenetet leszámítva) együtt jelennének meg a színpadon. Igazházi, a kegyes jó atya, a ki ellen az asszony örökösen mesterkedik, erkölcsi és szellemi fölényét soha sem veszti el. De ő is komoly ember, nem tesz senkit nevetéssé, hanem lesújtja, a ki megérdemli. A darab sikerére azonban az ő jelleme nem csekély befolyással lehetett, mert a közönség mindig rokonszenvez az éber, kötelességtudó emberrel, ki igazságszeretetében fölemel magához testvérét, ha koldús is s nem kiméli a gonoszt, ha neje vagy hivataltársa is.

Így a mi kis vígjátékunkban, az a mellékszereplők munkája és beszéde. Halaburdi elég érdekes alak, ki a törvény szigorát mindenkivel éreztetni akarja, maga pedig nem a legtisztességesebben viseli magát. Egyre azt hangsúlyozza, hogy okos ember s végre kénytelen belátni, hogy hivatalához sem ért semmit. Mindenkinek kedvét keresi, a kitől hasznot remél, de pletykái, rágalmazásai miatt minden jóra való ember elfordul tőle. A darabban ügyesen kigúnyolt deákos műveltségével nem a legszebb összhangban van embertelensége. Igen mulatságos és megnyugtató fordulat a darab végén, hogy mikor a legnagyobb fontoskodással várja a végkifejletet, pirulva kell elkotródnia.

Elég jól rajzolt alak Botsárd is, ki híven szolgálja urát s nem enged a kísértéseknek; de túlságos igazságszeretetében nagyon is belemerül a bizalmaskodásba, miért attól is szidást nyer, a kinek kedvét keresi.

Legeredetibb szereplő a hadnagy szolgálja, Köppents Dani, kit Sima a magyar katonák legjellemzőbb vonásaival ruházott fel. Mint már neve is mutatja,*) jókedvű, borkedvelő katona, ki erejében bízva verekedni is szeret és kérkedik azzal, hogy egymaga egész csapatot szétver; de jószívűségében odaadja a szegénynek az utolsó félkrajczárját is, sőt zsoldját is kikéri előre, hogy segíthessen az ügyefogyotton; mert „ha vizet iszik is, vagy koldúsbotra jut is, azért mégis emberséges ember akar lenni“. Vakor engedelmeskedő katona, de lelke nem tud megnyugodni abban, hogy gazdája egy ártatlan leánykát megszöktessen. Szinte meglepődéssel telik el lelkünk, mikor régi vágya beteljesül: városi strázsamester lesz.

Az „Igazházi“ tehát, mint látjuk, tulajdonképen nem komédia, hanem

*) Baróti Kisded Szótárának 127. lapján a köppenteni szó = hörpöntgetni, iddögálni. Köppentés = ivás. Jót köppentett.

rzékenyjáték s mint ilyen sem tartozik a jobbak közé. De abban az időben betöltte azt a helyet, a melyre szánva volt, sőt velős, zamatos magyarságát tekintve az elsőkkel versenyzett.

Mindenesetre nagy szerencse a darabra nézve, hogy a magyar kultúrában egy nagyon nevezetes, kiszámíthatatlan fontosságú lépésnek jelzi nyomát.

Endrődy János a „Magyar Játékszín“ című gyűjteménybe Simainak két darabját vette fel: a Zsugorit és a Házi orvosságot.

Az előbbit illetőleg Kazinczy már az 1788. év szeptember havának 2. napján írja Orczynak, hogy az érdeemes piarista Molière „Fősvényét“ fordítja, kit ő Szükmarkúnak akart elnevezni, de Kazinczy tanácsára Zsugori nevet adott neki.

Kiadásra aránylag elég későn került; de alighogy megjelent a jelzett gyűjteményben (Pest, 1792.), mint az első kötet második darabja, Simait az az édes öröm érte, hogy mindig híven szeretett szülőföldjén, Komáromban a gimnáziumi ifjúság 1792. február 14. napján a „szegények hasznára“ előadta. Szentmiklósi, a lelkes igazgató nem hiába fáradozott az előadás érdekében, melynek célja a függönyre is fel volt írva: „Honoribus nobilis Publici, Litteraturae, neonon subsidio pauperum“. Mint a Magyar Hirmondó (28. szám) írja, „öröm volt látni és hallgatni e kedves ifjakat, kik között született németek és tótok is voltak; a Nézők, kik számosan voltak, kézpapsolásokkal jelentették teljes megelégedéseket“. Ezenkívül még nyolcz előadást ért meg a darab: 1793-ban ötöt, 1794-ben kettőt s jóval később, 1813-ban került ismét színre a Rondellában; de ezzel be is fejezte szerepét. 1821-ben a Fősvényt már Döbrentey fordításában játszották.

Fölmerült a kérdés, vajjon Simai közvetlenül Molièreből dolgozott-e, vagy valamelyik német fordítás feküdt előtte. A darab teljes címe a következő: „Zsugori, telhetetlen fősvény ember. Vig-játék öt felvonásokban. Jellemet Simai Kristóf K. O. P. Ama híres Frantzia Költő Molière után készített“. Ez tehát a német közvetítés ellen szól. Igaz, hogy a magyar színészet legelső darabjai, még ha első eredetijök francia is, mind német fordításokra vihetők vissza; de ezek között az egyetlen Zsugorit leszámítva nincs is molièrei darab. Silány, érzelő művek voltak kivétel nélkül, melyeknek ma már nevét is kevesen ismerik. Simai nem véletlenül nyúlt Molière művei közé. A vigjátékírában már volt jártassága s az általános elismerésre, méltóságra teljesen méltó akart lenni. A magyar színészetnek oly darabot kívánt fordítani, mely a fejlettebb ízlést, a magasabb követeléseket kielégítse.

A divatos német átdolgozások közt ezt nem találta meg. Miért nem fordulhatott volna az eredeti francia szöveghez, mikor ismeretes dolog, hogy tudott francziául is? Aztán nagyon valószínű, hogy a minden csekélységre figyelő Kazinczy is megemlítette volna levelében, ha tudott volna

valamit a Simai Zsugorijának alapul szolgáló német munkáról. Ped Kazinczy bizalmas viszonyban volt Simaival.

Annyi bizonyos, hogy a Zsugorival azon időben kevés színmű veté kedhetett. Nem pusztá fordítás ez, hanem megmagyarosítása nemcsak személyek neveinek és a helynek, hanem a szereplők jellemvonásainak. Nem is tartotta a közönség idegennek a Zsugorit, mert saját véréből va egyéneket látott maga előtt beszélni, cselekedni úgy, mint csak a magy ember szokott. Minden idegen vonás ki van törülve a darabból, a mi hazá határán túlvihetné a magyar ember képzeletét. Anselme hajótörését szára földi szerencsétlenség pótolja; a kalózkod, rabszolgák helyett „gonosz pá üzők“ szerepelnek, tehát valamelyik fölkelés emberei, kikről azon korb még sokat beszélt a szájhagyomány is. Mindjárt a bevezetés, vagy mi Simai nevezi, a „játéknak állapotya“, teljesen magyar viszonyok kö helyezi a darabot.

Első Leopold idejében a pártütők elpusztítják Némedi községet. E Gyolts István nevezetű nemes ember, megunván a sok zaklatást, nejev és két gyermekével Esztergom felé menekül. Útközben egy erdőben pá ütőkkel találkoznak, s mire a bátorszívű apa megszalasztja őket, fia Kor eltéved az erdőben. Nem találván szüleit, egy jószívű emberhez kerül Pa házára, ki őt fiának fogadá. De a jótevő nemsokára meghal s Korlát nel indul a nagy világnak, hogy fölkeresse apját. Egy kereskedő utasításá Rév-Komáromba megy, hol, mielőtt apját feltalálná, beáll kulcsárnak, e Lentsés nevű gazdag, de nagyon fősvény emberhez, kinek leányát Krisz nát még útközben a rablók körmei közül mentette meg, később pedig né veszi. „Ez eddig hagyományból. A többi merő költemény“.

Simai tehát nem elégszik meg azzal, hogy megmagyarosítja a darab hanem mint ez utolsó észrevétele mutatja, a történet lényegét valóság végbementnek állítja. És, ha tekintetbe vesszük korát s nagynevű kort sának Gvadányinak, az elhitetés nagymesterének rendkívüli sikerét, bátr elhihetjük, hogy a nagy közönség soraiban nem csekély érdeket kelthet Simai darabja.

A játék állapotya után következik maga az ismert molièrei vígját magyar kiadásban.

Rév-Komáromban Gyolts István házasodni akar. Zsugori ajánlata Krisztinát szemeli ki, nem tudván fiáról, annál kevésbbé fiának Krisztinát kötött viszonyáról. Felesége és Emilia nevű leánya szintén Komáromk nyomorognak. Hogy miképen szakadnak el Gyolts István uramtól, arra darab nem ad feleletet. Emilia a nyomortól kényszerítve már ráállna kerítő asszonyoknak azon ajánlatára is, hogy Zsugori nejévé legyen; Zsugorinak hatalmas vetélytársa akad fiában Fülöpben, ki magához hódí Emilia szívét. Az eljegyzésre azonban zavartalanul folynak a készülődés mikor egyszerre csak megtudja Zsugori, hogy a kertben elásott

rabolták. Krisztina ezalatt titokban Korlát neje lesz, ki jön, hogy egybe-
elésüket hírüladja Zsugorinak. Zsugori azonban, kivel Jósa, az ő szakácsa
kocsisa egy személyben azt hitette el, hogy a pénzt Korlát lopta el, a
ányrablásra vonatkozó beszédeket mind a pénzrablásra érti s a komikus
elyzetek hosszú sorozata után kiderülvén tévedése, dühösen a törvény-
olgáért siet, hogy Korlátot vasra veresse. Megérkezik Gyolts István is az
jegyzésre, de megtudván, hogy a neki szánt leány tulajdonképen fiáé lett,
ömest belenyugszik a történetekbe. Zsugori a pénzének nyomára jön,
fia csak úgy adja neki vissza, ha átengedi Emiliát. Zsugori örömeben
em is hederít most már semmire, hanem nekifekszik a pénzolvasásnak,
gy megtudja, nem veszett-e el belőle.

Simai jóval több szabadságot engedett meg magának a Fösvény
ültetésében, mint az Igazházi-éban. Mig itt csaknem egész jeleneteket
ven fordít, addig az előbbiben a mondatok értelmét csak úgy körül-belül
lja vissza. Kifogástalanul tiszta, eredeti nyelvének kárára van ugyan
néhol előforduló póriasság, sőt illetlenség, de dialógjai elevenek, csat-
nósak.

A jelenetek változtatásánál is merészebben járt el itt, mint Brühl
rabjánál. Annyira összeolvasztja a jeleneteket, hogy a harmadik felvo-
sban a francia színű tizenöt jelenetéből csak kilencz lett.*)

Kihagy egész részleteket, mi nem ritkán zavart okoz, de sok helyen
érzékéről tanuskodik. Így pl. helyesen hagyta ki a második felvonásból
on nem mentegethető helyet, hol Cléant, apja fösvénysége miatt elkese-
dvén, megbotránkozva kiált fel, hogy még találkozhatnak olyanok, kik bá-
lnak, ha a fiúk apjuk halálát kívánják.

Nem éreketlen, hogy Döbrentey harmincz évvel később nem egy
lyen ragaszkodik Simai kihagyásaihoz.

Némely jelenetet átalakít, mint pl. a fösvénynek azt a híres monológját,
lyben mindenkire gyanakszik, még önmagára is s ha nem kerül meg a
nze, mindenkit fel akar köttetni, még önmagát is.

Ezt Simai túlzottnak találta s épen a leghatásosabb részleteket hagyta
belőle, mi által az egészet ellaposította. Előfordul az is, hogy egyes
éjezéseket rosszul fordít.

Mindeme hiányok mellett is Simai Zsugorija volt az útmutatás arra,
gy remekműveket kell átültetni irodalmunkba. Hogy az ő átültetési
dját később is leghelyesebbnek tartották, mutatja az, hogy Döbrentey
yanezen darab fordításánál egészen Simai nyomdokait követi s magyar-
vű szereplőket alkalmaz. A helyes utat tehát itt is Simai találta meg
szőr.

Endrödy János gyűjteményében a IV. kötet utolsó darabja a „Házi

*) A részletes összehasonlítást l. Háhn Adolf kitünő értekezésében. Egyet. Phil.
N. 10.

Orvosság. Víg-Játék Három Felvonásban. Mellyet Simai Kristóf K. O. I. Weise után készített. Körmöztbánya 1793.“ (Eredeti kézírata a Muzeum könyvtárban.)

E vígjáték tehát, a mint Simai „A Kegyes Olvasgatóhoz“ irt előszavában bevallja, „ama munkáiról ismeretes Weise (helyesebben Weiss Kristian Felix) költőnek furtsa elméjéből költ“; még pedig, mint Lázár Béla kimutatta, a „Die verwandelten Weiber oder der Teufel ist los“ c. három felvonásos operette az eredetije, mely megjelenése idején nem érdemelt sikereket aratott Németország színpadjain s 1768-ban nyomtatásba is napvilágot látott. Simai nem késett e kedvelt darabot a magyar színpadra is meghonosítani, még pedig, mint ő mondja: „minthogy a mi Magyar Játék-színünk még csak esztendősen lévén, annyira nem léphetett, hogy Nemzetünk Nyelvén, mesterségesen éneklő személyekre szert tehetett volna; a Énekeket rész szerént ki-hagytam, mint nem szinte szükségeseket, rész szerént pedig folyó beszéddel felváltottam“. Mindössze két bordszót tartott meg, mindkettőt az I. felv. 6. jelenetében, de ezeket sem valami szerencsésen fordította le.

Egyáltalán gyöngébb átdolgozás a Zsugorinál, de azért a magyar színen is sokáig fentartotta magát, sőt ez az egyetlen darabja Simainak melyet halála után is színre hoztak (Budán, 1835-ben és 1837-ben). A vidéki városokban is adták; így Nagy-Váradon már 1799-ben, Székesfehérvárt 1818-ban, Komáromban 1819-ben s 1828-ban ismét, mikor negyedfél éves Jókai Mór, először lévén a színházban, többször belekiáltott az előadásba: „Oh asszonyok, asszonyok!“ Pesten és Budán mindössze 1 előadást ért. Címe többször változott, majd eredeti nevén, majd „Boritzky Dániel“, majd „Asszonyok orvoslása vagy a lábszija“ címmel fordul elő.

Legelőször 1793-ban adták elő Budán. Meséje röviden a következő:

A részeges Boritzky Danit gyakran figyelmezteti derék felesége, hogy ne igyék oly túlságosan. Boritzky, kinek mint vargának mindig kezeügyében esik a lábszija, ilyenkor mindig kegyetlenül elveri az asszonyt. Egyszer meg van fordítva a dolog Kegyesdi Pál kastélyos úrnél, hol a jámbor férjnek ugyancsak nyakára nőtt a felesége. Hogy az igazságtalanságok segíteni lehessen, előbukkan Alakosi, a bűvész s bemegy a kastélyba honnan azonban elutasítják. A jószívű Kegyesdi megsajnálja s addig is mig jobb szállást szerez neki, a vargához küldi. Itt Alakosi megkönyörtül az elkínzott asszonyon s elhatározza, hogy az asszonyokat egy napra fölcseréli. Így jut Boritzkyné Kegyesdi mellé, ennek neje pedig a vargához Kegyesdiné új férjének is folyton kastélyát emlegeti, de a varga lábszija miatt figyelmezteti, hogy egy kissé szerényebb sorsról álmódazzék. Végre Alakosi kinek-kinek visszaadja nejét; Boritzky megfogadja, hogy ezentúl kiméletesebb lesz; a megtört, megalázott Kegyesdiné pedig férjének is hű felesége akarlenni, meg „egyebékhez is jó akarattal, szelíd és kegyes indulattal“ viseltetni.

A darab célzata, mint Simai mondja, az, hogy az asszonyok, „mint

ogy szeretik a szépet, utálják meg egyszer valamikor a fertelmes erkölcsöt, ltözzenek szeléd jámborságba és alkalmaztassák magokat házi kötelességek-
ez“. De egész naivul mentegeti magát, hogy a játék „idegen nyelven
ölt, az idegenekkel tartya közit. Oda felé értsék azért a Magyar Asszony-
ágok. Ha ki azomban Faludival szólván, azon képnek mássa, jobb
rköltsel kendőzzék“. Nem akar sérteni, sőt reményli, hogy a *ridendo*
orriguntur mores elv alapján javallást érdemel. „Az egész munka
izan Erköltsre, tsendes jámbor életre tanít, és tükör példát mutat“.

Közelebről vizsgálva a darabot, mai fogalmaink szerint bizony nehéz
áfogni, hogy az erkölcsnek valami nagyon tiszta tükre volna, különösen
a hozzá vesszük azokat a „szeges kifejezéseket“, melyeket helyesebben
letlenségeknek szoktak nevezni.

Meglehetősen durva motivumokból indul ki s megoldás helyett termé-
zetfölötti módon egy varázsló csinál némi zavart, mely épen nem elegendő
z alapján véve gonosz Kegyesdiné karakterének teljes megváltoztatá-
ára. Kár, hogy Simai nem helyettesítette természetes módon fejlődő cselek-
énnyel Alakosi szerepét. Egyáltalán, ha leszámítjuk a viszonyok és
zemélyek megmagyarosítását, Simai nagyon keveset változtatott a darab
enetén, s azon egy helyen is, hol észrevehetőleg változtatott (a szobaleány
jkaira ad egy filozofushoz illő beszédet), nem igen javított az eredetin.
nem jutott eszébe, hogy a német operetében a jelenetek összefüggéstelen-
ségéért kárpótolták a publikumot az énekek, melyeknek hiányában a
selekmény motiválására és szerkezetére kellett volna nagyobb gondot
ordítania.

Legszerencésebb gondolata volt, hogy az eredeti darab vak német
enésze helyett Vak Sandi személyében fölviszi a színpadra az első muzsi-
us cigányt, ki nem beszél ugyan fájának komikusan sajátságos kiejtésével,
e mint rokonai, ő is ott van elemében, hol mulatozókat talál. Egy kis
nygen borocskáért hamarosan elfelejti az ütlegeket, s vigan húzza a nótákat
zoknak, kiktől legtöbbet szenvedett. Még legnehezebben felejt el azt a
eszélyt, mely hegedűjét fenyegette. Utána mások egész művészettel mutatták
e a színpadon ezt az eredeti alakot, s az eredmény arról tanuskodik, hogy
imai tudta, hol kell keresni a magyar népélet legmulatságosabb elemeit.
z elsőség dicsősége ebben is az övé.

Lépten-nyomon előforduló, jellemző magyaros mondásai, ha a korunk-
eli ízléstől sokszor messze elmaradnak is, föltétlenül dicséretet érdemelnek.
z a hamisítatlan, tiszta nyelv s a darabnak a népülethez egészen közel
álló személyei igen sok szerkezeti, lélektani fogyatkozást el tudtak felejtetni
közönséggel, mely gyönyörködve nézte a recept nélkül készített orvos-
ágnak tisztességes adagokban való osztogatását.

Nemcsak Simai darabjai közt, hanem a korabeli vigjátékirodalomban
s egyik legértékesebb termék „Gyapai Márton, feleségföltő gyáva lélek.

Mulatságos játék 3 felvonásban. Simai Kristóf K. O. P. által. Budá nyomtattatott Landerer Özvegye és Örökösi költségével és betőivel. 1792.

A munka 52 lapra terjed s úgy látszik, hogy Simai ehhez nem köcsönözte a tárgyat, ha nem az egész sajátja. Nem említi senki, hogy Simai ki után dolgozott, ő maga sem tesz erre még czélzást sem sehol. Ellenkezőleg a Hadi Történetek IV. kötetében a körmöczbányai tudósítás határozottan eredetinek mondja. Hasonló tartalmú darab után kutattak máttöbben is, de sikertelenül. Magának a cselekvénynek is minden vonása a eredetiség mellett szól. Mert míg az Igazháziban is, a Váratlan Vendégben is, meg a Házi Orvosságban is idegenszerűségeket fedez fel a figyelmes olvasó, addig a Gyapai Márton minden ízében magyar, vonatkozásai, helyzetei, a legsajátosabb magyar viszonyokra emlékeztetnek bennünket.

A vígjáték meséjének alapgondolata igazán szerencsés. Gyapai Márton ki minden igaz ok nélkül félti feleségét, rövidlátósága és gyávaságával önmagát teszi nevetségessé. A másik történet, Szemerei és Rosina szerepmének története, ezzel párhuzamosan fejlődik, de nem úgy, mint az Igazháziban a családi és szerelmi história, hanem benső, szerves összefüggésben úgy, hogy épen a fiatal szerelmesek viszonya játssza a főszerepet Gyapainé nevetségessé tételében.

Hédervári már előbb elígérte leánya Rosina kezét egy nemes ifjúnak Szemereinek, mikor megjelenik a gazdag Kompódi s fia számára megkéri Rosinát. Az öreg Hédervári kap a konczon s örömmel rááll az eljegyzésre Rosina azonban tudni sem akar az új szerelmesről s vigasztalásul Szemere arczképét veszi elő, de elájul fájdalomában s a képet leejti. Öreg dajkája Magda segítségért szalad s a leányt Gyapai uram gondjaira bizza, ki véletlenül épen hozzájok jött. Midőn azonban Gyapai karjaiba veszi, hogy saját lakására vigye, Gyapainé meglátja urát s odasiet, hogy kérdőre vonja Férfjét már nem találván a szobában, felkapja az arczképet s épen ennek szemléletébe van elmerülve, mikor férje visszatér. Gyapai azt hiszi, hogy feleségének titkos imádóját ábrázolja a kép s el akarja ragadni; az asszony azonban elmenekül vele s Gyapai lelkében a gyanú erős gyökeret ver.

Épen, mikor Gyapai elveszi a képet s szidja feleségét, ki ily „cserépszájú majom ábrázat“ kedvéért őt elhagyja, megérkezik Szemerei. Gyapainé szavaiból azt hiszi, hogy Rosina Gyapai felesége lett s Rosinát szóra serméltatva, Gyapaiékhoz megy be az asszony hívására.

Ezalatt Gyapai már apósánál is elpanaszolta baját, ki vigasztalni és bátorítani igyekszik megszorodott vejét. Gyapai kezd is bízni, hogy talán még sem kell feleségét féltenie, de egyszerre azt látja, hogy Szemerei és Gyapainé együtt jönnek ki a házból. Most már végkép elkeseredik s bánatát kifejezi Rosina előtt is, ki távozó kedvese után sietett le szobájából. A férj hitében most már a mellőzött leány is osztozik s bosszúból odaigéri kezét Kompódi fiának.

A bonyodalmat teljessé teszi az a jelenet, midőn Szemerei és Rosina dalkoznak, egymásnak meglehetősen gorombán, köpdősve visszadják ajándékaikat s megjelenik előbb Gyapai, ki Szemereit, utána Gyapainé, ki Rosinát leti szemrehányásaival a vélt csábítás miatt.

Végre az öreg Magda vállalkozik a helyzet tisztázására. A félreértések iverülvén, semmi sem áll többé a szerelmesek útjában, mert Kompódi fia meg már mással lépett örök szövetségre. Gyapai uram pedig megigéri, hogy zután még saját szemeinek sem fog hinni. „Tanul tehát rajtam a világ, int kellesen féltetni Hitves-Társát!”

A darabban sok ügyes, színpadi hatásra számított hely van, bár itt-ott még most sem sikerülnek Simainak a csattanós kifejezések. Annál érdekesebbek az összekúszált, ismétlődő féltékenykedési jelenetek.

Ami a darab főszemélyeit illeti, jellemök kiviteléről csak elismerőleg lehet nyilatkozni. A kölcsönösen féltékenykedő Gyapai-pár és Rosina eleven, évékeny, érdekes alakok, bár Gyapainak egy-két hősi fellobbanása nem igen illik jelleméhez. Kis szerepében Magda is életből kapott alak, de már szemerei jóval halványabb vonásokkal van rajzolva, Hédervári jellemének idomborításáról pedig egészen megfélekedezett a szerző. Kompódi, ki szerep élkül maradt fia helyett beszél, mint mellék alak, a darab végén is ismeretlen vendég előttünk.

Élvezetes, tiszta magyar nyelvezetét csak néhol húzza a porba egy-egy pen nem választékos kifejezés. Ezek azonban nem sokat vonnak le a darab rtékéről, melynek sikerült szerkezete, meg nem vesztegetett nyelve, mulatágos, étellel telt alakjai díszére váltak úgy a szerzőnek, mint a mi fiatal zínpadunknak.

Mindenesetre különösnek tűnhetik fel, hogy színészetünk első korszakában csak kétszer (1793. ápr. 5. és 19.) adták, de jóval később ismét lövették s a közönség még sokáig étvezte derítő hatását.

Ezek tehát Simai szindarabjai. Mint a Hadi Történetek (IV. k. 1891. 62.) tudósítója értesít: „szándékozott volna Tiszt. Simai Kristóf Úr (úgy zintén Tiszt. Verseghi Ferencz Úr) Kotzebuenek „Fiúi szeretetből lett tonálló Tolvaj“ tzimű darabját is Magyarra fordítani, de mivel annak, a létsi Teátromban való többszöri jádzását megtiltotta ő Felsőge: kéntelenít-tett le tenni szándékáról“.

Mielőtt teljesen végeznénk Simainak drámaírói munkásságával, vessünk még egy futólagos pillantást a korában divatos megmagyarosítási módra.

Eltekintve az iskolai drámáktól, az első tulajdonképeni magyarosítók imai és Dugonics voltak. Erős magyarézésű férfiak, kik nagyon ismerték onfitársaik izlését, de megértették a kor intő szavát is. Ébresztgetni a magyar érzést, erősíteni a nemzeti szellemet, fejleszteni az izlést: ez volt z ő magasztos céljok. E cél érdekében nem mulasztottak el semmit, a mi erejüktől kitelt; de másrészt nem becsülték túl tehetségüket sem. Azokhoz

a darabokhoz fordultak tehát, melyek a külföldön tetszést arattak, de nem fordítják, hanem magyar ruhába öltöztetik s magyar lelket öntenek beléjük.

Ellenségei voltak annak, hogy a magyar közönség előtt s magyar nyelven idegennevű szereplők idegen viszonyok közt mutassák be magukat — azért magyar típusokat, magyar karaktereket léptetnek fel honi helyzetek között, magyaros zamatú beszéddel ajkukon; — s a közönség színpadon régi ismerőseit látja. Előveszik azokat a speciális alakokat, melyeken a magyar legjobban el tud mulatni. Dugonics „Tárházijában” föllépteti az idegenajkú magyar honpolgárt Trummel csapláros szerepében ki a magyar szót komikusan töri; Simai belehozza darabjaiba az uzsonzsidót, cigányt. Röviden szólva, iparkodnak gazdagítani a színpadot, s mindig magyar nemzeti irányban, magyar szokások és viszonyok szerint.

Hogy mennyivel többet értek ezek a megmagyarosítások, mint a fordítások, legkirívóbban mutatja Kazinczy példája. Két molièrei darabja, *Kénytelen házasság* és a *Botcsinálta doktor*, melyek magyar nevekkal, jóízű magyaros beszédekkel a magyar életbe helyezkednek, — mindenütt köztetszéssel találkoztak s Kazinczy rabságában ezt a két darabot félté legjobban. Későbbi darabjai épen az idegenszerűségek miatt nem tetszettek, mert a páthosz, energia és drámai hang helyett a színészek a közönség csak a tárgy és nyelv különösségeit érezték.

Simai azonban minden sikere mellett sem nyerhette meg a szerencsét, hogy egész életét azon ideálnak szentelhesse, melynek szolgálatában a nemzet halájjára, elismerésére érdemessé tette magát.

Az 1792-iki országgyűlés után, mikor a nemzeti színészet ügye színészek meghasonlása és az országos részvét meghidegülése miatt lassan-lassan megint az enyészet szélére jutott; mikor a szent eszmének leglelkesebb támogatója, Kazinczy is visszavonul s csak magán kedvtelésből fordítgatja már a kedves Lessinget: Simai is elhagyja a drámairás mezejét, hogy még teljesen ép erejével, csüggedetlen, folyton buzgó lelkesedésével más téren szolgálja rajongva szeretett nemzetét.

III.

A kegyes-tanítórend központi könyvtárában van Simainak egy kéziratos iratban maradt könyve. Címe: „Némelly Étek készítési módgya, mely sok próba tételei után s tapasztalva — is jónak talált és Mr. Jean Neubau (München, 1779.) könyvéből is — kiszedegetett Simai Kristóf K. Ö. Körmözbányán 1795“.

E munka Simainak nemcsak praktikus gondolkozásáról tanuskodik, de mutatja azt a folytonos gondot is, melylyel a magyar nők mindenoldalú kiképzését előmozdítani törekedett.

E szakácskönyv előbeszédében felhozza, hogy a magyar nők kezébe addig csak gyönyörködtető olvasmányokat adtak s most már több felől hallatszik a panasz, hogy igen kevesen vannak, „kik tisztos valami foglalatosságra írásokkal útat nyitottak volna nékik“. Ezért ő bizalmat merítvén a közkedveltségből, melylyel előbbi munkáit fogadta a magyar nemzet, a magyar asszonyok számára új és jó rendbe szedett szakácskönyvet készített Kassán 1763-ban kiadott Szakács Mesterségnek könyvetskéje helyett, mely a „falusi lakodalmakra a Zsugorimnok konyhájára vagyon inkább készítve, mintsem a jó falatokhoz szokott száznak tetszésére“.

Elismeri, hogy a kanálforgatás nem illik egyházi emberhez, de énytelenségéből megtanult annyit, hogy megtudja különböztetni a rendes főzést a kotyvasztástól s tudja, miből kell a jó ebédnek állania. „A mi az étkeket illeti, igyekeztem azokat renddel, és a mennyire lehetett a Bötüknek, számoknak egymás után való folyások szerént elő-adni.“

Az Elő-beszéd után következik a Bèvezetés 5 pontban, melyben az edények és a gazdasszonyok tisztaságáról, végül a főznivalók megválasztásáról szól.

Ez az általános rész, mely után részletes utasításokat ad az egyes telek készítésére, kezdve a különféle leveseken. Az eljárás leírása igen gazdag. Rendkívül sokféle ételt sorol fel s majdnem mindegyiknek elkészítésére tud két-háromféle módot. Pl. a 32. szám alatt van a „Riskása leves ital verve“, a 33. sz. a. „Ugyanaz másképen“, a 34. sz. a. „Még-is az más képen“. A szakács műszókat (pl. fojtani, köveszteni, futtatni stb.) meg is magyarázza.

Az egész munka 484 sűrűn teleírott oldalra terjed s 16 darabból (részből) áll. A 12 első darabot 1795-ben írta, a 13. és 14-et 1796-ban, a 15-et 1799-ben, a 16-at pedig 1812-ben.

Szakácskönyvének összeállítása mintegy szórakozás volt Simainak azon rendkívüli munka végzése közben, melynek két szótára lett a gyümölcse. A szótárakhoz már Pesten gyűjtögette az anyagot s bizonyára nem is hagyta volna abba, ha a viszonyok nem szőlítették volna másfelé. Most, mikor a zínészet műzsája elhallgatott, a csendes magányban újra előveszi Simai a árguló íveket.

A XVIII. század elejétől fogva, a mint Páriz Pápai Ferencz orvos-
 oktor és enyedi tanárnak szótára megjelent (Dictionarium Latino-Hungar-
 ium, Lócse, 1708.), nagyon sokáig nem akadt vállalkozó új szótár szer-
 estésére. Az egész haladás abban állt, hogy az 1767-iki szebeni kiadást
 német jelentések hozzáadásával kibővítették. Egyébként a munkát régi
 lakjában használták, bár nagyon is érezhető volt benne a jelentésbeli
 rnyalatoknak, nyelvtani és szóvonzati meghatározásoknak hiánya.

Az irodalmi újraébredés szellője nem hagyta érintetlenül a szótár-
 adalmat sem. Az első nevezetesebb lépést ebben az irányban Baróti Szabó

Dávid tette. Az 1780. évtől kezdve már szorgalmasan gyűjtögeti az elavult és nyelvjárási szavakat. E munkájában eleinte csak költői cél vezetett t. i. hogy a választékos szavakkal ékességet, a ritkábbakkal pedig újságot adjon verseinek. Később azonban, hogy másoknak is használjon, a versetők kedvéért kibővítette gyűjteményét Pázmány, Molnár, Páriz Pápai Gyöngyösi és mások munkáiból összeszedetett ritkább és szebbhangzó szavakkal s 1784-ben Kassán ki is adta „Kiseded Szó-tár“ elnevezéssel. Hogy nagy hézagot töltött be a munka, legjobban kitűnik abból, hogy rövid idő alatt teljesen elfogyott. Pedig volt elég fogyatékosága. Nagyon sok tájszó hiányzott még belőle, kifejezései pedig nehézkesek voltak, megalapozta Baróti az egész szót hexameterekbe szorította.

Maga a szerző is belátta, hogy a második kiadásban nem szabott többé a verses alakot használnia; de belátta azt is, hogy munkáját tekintetben ki kell egészítenie. A Magyar Múzeum 1791. évfolyamában felhívja tehát a tájszók gyűjtésére mindazokat, kik érdeklődnek a hazai nyelv iránt. E felhívása azonban, mely „Tudósítás és kérés“ czim alatt nagyon sok helyes észrevételben bővelkedik, elhangzott a nélkül, hogy egyetlen Dudási Antal kivül valaki támogatta volna. Pedig Baróti tájszókkal akarta kiszorítani az idegen és faragott szavakat. Sem a székel földön divó szavaknak, sem a mesteremberek eszközeinek följegyzését nem bírta egész teljesen megkapni; de rendkívüli utánjárással, kitartó szorgalommal mégis annyira jutott, hogy az 1792-ben nyomott második, bővített kiadás szilárd becsű munka. Az elavult szavakon, mester műszókon, gyömek- és tájszókon kivül több újképzésű szót, szokatlan fordulatot is bevitt munkájába. E tekintetben azonban meglehetősen óvatos. Maga mondja meg elvét egy 1802-ben írt költeményében:

. Nem, nem vagyok a ki

Tiltsami az új szóknak koholását; ámde nagy óva

Kell vele bánni: fülünk s nyelvünk mindenre nem hajlik.

(T. P. N. L. úrhoz).

Kétségtelen, hogy a szótárába felvett új szók közül többet neki le kellett tulajdonítani, bár ma már nem igen lehetne kimutatni, melyek az alkotásai.

A nyelvújítás ellenségei nem is voltak valami nagy barátjai e munkának. Sándor István nagyon gyanúsítja Szabót, hogy „szavainak nagy részét maga találta föl“. E gyanút erősebbé tette Barótinak azon eljárása, hogy a tájszók mellé nem tette ki az illető vidék nevét s így sokan ezek is az ő „koholásainak“ tartották.

Hibája a munkának az is, hogy — bár a jelesebb magyar írók nyomtatott — sehol sincs megnevezve a forrás. De nem csekély érdeme, hogy igen sok tájszót tartott fenn az utókornak, melyek azóta a nép nyelvél is egészen kivesztek. E helyes útmutatáson kivül, melylyel a nyelv le

redetibb és leggazdagabb kincsére figyelmeztetett, jó szolgálatot tett még ezzel is, hogy a ritkábban használt szavakat bőségesen felsorolt szinonimáikkal magyarázza meg. Latin szókat csak akkor hoz elő, mikor a magyar szó értelmét nem tudja másképen kellő rövideggyel kifejezni.

Baróti Szabó Dávid mellett tiszteletreméltó buzgalommal, de kevesebb redménynyel dolgozott Sándor István, az altáji nyelvek rokonságának lkes vitatója. Páriz Pápai szótárához átkiegészítő részt „Toldalék a magyar-deák Szókönyvhöz“ címmel. A történeti nyelvészet hive volt s az anyagot a régi és népies nyelvből, meg a tájszólásokból vette. Adatai megízhatók és komoly vizsgálódásra mutatnak. Könyve csak 1808-ban látott apvilágot.

Előbb (1799.) lépett a világ elé Német-magyar és Magyar-német exiconával Márton József, előbb löcsei, később bécsi tanár. Már az ső kiadásban sokat javított az előbbi szótárak hiányain. Számos, addig meretlen szót közölt s a többjelentésű szavak különféle használatára és ok új adattal szolgált. Értelmezései többnyire helyesek, kifejezései talpraettek. Ugyanilyen című nagy szótára, mely az 1803—4. évben jelent meg, alamint később „Lexicon Trilingue“ című munkája (megj. 1818.) egész reg új szót és kifejezést tartalmaz. Különösen a reáliák terén csaknem minden használatos szót összegyűjtött, igazán páratlan gonddal. Hogy az einte nyert térről lassanként lezorult s a rohamosan fejlődő frodalomtól indinkább elmaradt, annak kettős oka volt. Egyik a kiolthatatlan ellenenv minden újítás iránt, a másik ok pedig az volt, hogy a debreczeni kola nyelvrontó irányához föltétlenül csatlakozott.

Jellemző a kor szótárírói tevékenységére Makó Pál apátor s váczi anonok közleménye: „Egy Magyar Szótárnak készítésére intéző vélemények“, mely a Magyar Hirmondóban 1793. apr. 19. jelent meg. Egészen eyles utat jelöl meg a szótár készítésére. Ajánlja, hogy sok hozzáértő unkálkodjék közre. Ki kell meríteni Pázmány, Káldi, Gyöngyösi, Beniczky, aludi s más ékesen írók munkáit, a köznép szavait és a „tartományi“ avakat (dialektusokat). Fell kell kutatni a műhelyek, bányák nyelvét, a gi, elaggott szókat s mindennek két vagy több nevezetét.

Érdekes, hogy az új szók csinálását is megengedi, de megszabja, mire ell itt vigyázni. „Helytelen, mikor szükség nélkül más idegeneket utánozva magunk nyelvét szeplősítjük az új szókkal; a mely szóból más újat koholunk, az magyar szó legyen s az új származatoknak egy hangzásuk legyen; ivessük a görögök példáját“.

Végül ajánlja a szavakkal való élés följegyzését, vagyis a ókra példákat a mindennapi életből, hogy árnyalataik kitünjenek. Az ész munka vezetését a Pesti Nemes Magyar Társaságra szeretné bízni, eleyet Vályy András, az egyetemen a magyarnyelv és litteratura tanára

alakított az 1792. év februáriusában egyetemi polgárokból, a soproni és enyedi társulatok mintájára.

Milyen ügyes, életrevaló terv volt ez, mutatja, hogy a Nyelvtörténet Szótár szerkesztői százévvél utóbb körülbelül ezt a módszert követték.

A Hirmondó szerkesztői, Görög és Kerekes, maguk is ajánlják Ma tervezetét, de egyelőre azt is elégnék tartják, ha a Párizs Pápai-féle szótárból hiányzó szavakat gyűjtik. „Ezen tzelből járta el egyikünk személylyen nagy részét Magyarországnak“, vetik utána. Ugyanők arról is értesítnek, hogy „700 s egynehány árkusból álló diktzionáriumot“ írt össze Adáms udvari ágens (1790—1792 körül).

Ha mindezekhez hozzáveszszük az e korból ismeretes frazeológiák egész sorát, meglehetősen élénk képet fognak elénk tárni a szótárak irásá irányuló mozgalmak.

Simai e pezsgő élet közepében egész csendesen dolgozott. Még drán munkásságáról folyton értesítettek a hirlapok s egy-egy művének megjelenését három-négy lap is előre bejelenti: addig szótáraitól semmi előzetes értesítés sem maradt fenn.

Pedig ezek a munkái nem kevésbé fontosak. Úgy látszik azonban, hogy ő maga nem akart nagy lármát csinálni munkájával. Forrásait, a tait részben maga, részben barátai gyűjtögették; így szellemi támogatás sem kellett a nagy közönséghez fordulnia.

Széles körű nyelvismeretei, nagy mennyiségű följegyzései, Révai világosításai és Benyák gyűjtései alapján fogott műveinek rendezéséhez.

Első e nemű munkájának kidolgozásánál különösen Benyák tett nagy szolgálatot azzal, hogy „A magyar versszerzést segíthető szógyűjtemé az utolsó szótághoz képest“ című kéziratot szótárát sok más jegyzet együtt átengedé barátjának.

Az előszót Simai már 1803-ban megírta, de még mindig dolgozott javítgatott, egészítgetett szótárában. Közben megjelent Verseghynek Tisz Magyar s á g a is (1805. Pest), melyben szintén van egy kis rímtár (115—1 lap), még pedig, a hogy a szerző mondja, úgy a filologusok, mint a poet kedvéért, ily czímen: A Cadentiak Lajstroma. Simai ezt sem hagyhatta figyelmen kívül s gondosan átszedegette, a mi esetleg nem volt meg nála.

Végre nyomtatásban is megjelent szótára: „Vég Tagokra szedett Szó-Tár, melly a magyar nyelvben előforduló szavakat deákul kifejezi az A. B. C.-nek szokott rendi szerint elő-adja. — Szerzette Simai Krisztián kegyes oskolai pap, és a rajzolásnak királyi tanítója. Budán. Nyomtatta a magyar királyi universitas typographiájának bettűivel és költségével.“ Első Rész 1809; Második Rész 1810.

A jeligét Horatiusból vette:

... Hinc tibi copia
 manabit benigno
 . . . opulenta cornu (L. I. ad. XVII.)

„Elöl-járó Beszédjében“ elmondja, hogy a nagy fáradsággal járó munkát aszeretete édesítette meg, mely eddig is lelkesítő fáradózásaiban. „Előre álltam, mely nagy könnyebbséget fog ez azoknak szerezni, kik a Verselésért egy tekintettel tíz, húsz és több szavakra, és ezekkel járó szebbnél szebb gondolatokra akadnak, holott ez előtt, nem lévén semmi segedelmek, számos órákat is el-vesztegettek csak ez okból, mivel el-kezdett Verseseknek vezetéhez hasonló ki-menetelű alkalmas szavat nem találhattak. A nyelv-ító is hasznát veheti, mert ugyanazon szónak többféle értelmét nyomban megtalálhatja, a grammatikusok pedig, a Magyar Nyelv tanítását tárgyazó nyelvnek készítésében ez után fogatosabban munkálkodhatnak.“

Az első kötetben tárgyalja a névszókat, a másodikban pedig az igéket; meg pedig, hogy a nyelvtanulóknak is segédeszközüül szolgálhasson, a nevek kiteszi a tulajdonító esetet, az igéknél az egyes szám harmadik szemének alakját, de csak akkor, ha a „formálásnak nem látja egyenlő módját“. Az illető szó értelmét könnyebb használhatóság és megértés végett latinul fordajegyzi mindkét részben.

Az előszó végén megemlíti, hogy ha a haza oltalma alá veszi e munkát, idő időn világ elé bocsátja Nagyszótárát is, melynek már nagyobb részét készítette. Ez előbeszéből világosan kitűnik, hogy főkép a kínrímelők könnyebbségét tartotta szem előtt s terjedelmes rímtárt akart szerkeszteni. Itt helyen egész kifejezéseket is vesz fel, még pedig többnyire a népnyelvből. Pl. mikor az *a* betű elé csapja abc rendben a mássalhangzókat s először is a *ba* végzetű szavakat állítja össze (*aba, baba* (alak), *bába, t-bába, tréfába, hijába, kaba, kába, eszkába, iszkába, Rába* stb.), közbőlök ilyenféle kifejezéseket is: *szivem szakadtába*.

Nevezetes tény, hogy a nyelvújítás szavaiból ide még keveset vesz csak azokat t. i., melyek korában már közkeletűek voltak (*erény, redv, v, kegy* stb.) Inkább a népnyelv kincseit akarja kiaknázni, melynek használása annyira meglátszik rajta, hogy egyes szókat nyelvjárási alakjok rímtartárhoz vesz fel. Mint komáromi ember szereti és használja az *i-t é* helyett *ö* (bőliny). De megteszi azt is, hogy kétféle alakjában tünteti fel a szót: *lektusi* és *irodalmi* forgandósága szerint, pl. *fény, fúny* = *fulgor* etc.; *itt, ovitt*, megavult (három különböző helyen fordulnak elő, de mindig ugyanazon latin értelmezéssel); *szegy* és *szügy*; *tsév* és *tsív* (*tubus*) stb.

Megtörténik az is, hogy a latin értelmezéssel különbséget tesz, a két szó jelentése közt pl. *kény* = *delicium*, *kíny* = *libido, voluntas*.

A mi a szóbőséget illeti, valóban bámulatosan gazdag. Feltünteti a szavaknak még legfinomabb árnyalatait is. E tekintetben Baróti szótára messze marad tőle. Simainál a *bűvös* szó *undok* (*foedus, turpis*) és *bájos* (*praesti-*

giatus) értelemmel fordul elő, míg a Kisded szótárban csak az első jelentés található fel: *büv* = *otsmány*, *undok*, *galád*, *tajdok*. Vagy vegyük például a *tudákos* szót, mely Simainál jelent: 1. tudományost (*peritus*, *scientificus*) 2. *bübájost* (*praestigator*) és 3. matematikust. Barótinál pusztán csak az első jelentés van felvéve.

A szinonim szavakat csakúgy halmozza rakásra s igen sok elavult tájszót találhatunk nála, melyeket hiába keresünk előzőinél.

E szógyűjtemény, mint rímtár, ma már nem jöhet számításba; de előbb felhozott érdemei mellett igen tanulságos a képzőkre nézve is, éppel elrendezésénél fogva.

Sokkal értékesebb Simainak másik szótári műve, melyen egész haláláig dolgoztatott, de csak az *N* betűig tisztázhatta le. Czimplapján ez a feltehetően olvasható: „*G a z d a g S z ó t á r*, mellyet Magyar, Német és Deák nyelven Rév-komáromi Simai Kristóf Kegyes Oskolai Pap, a rajzolásnak rendes tanítója. Körmöztzbányán 1814.“ Mottóul Pliniusnak e gyönyörűségeit választá: „*Quatenus negatur nobis diu vivere, relinquamus aliquid, ut nos vixisse testamur.*“

Eme meglepően gazdag gyűjtemény nagy ívrét alakban négy órány kötetre terjed, melyben „*apraja nagyja mind itt van*“. Az *A* betű 66 ívrétre terjed, a *B* 125-re, az *E* meg 139 ívre. A *C*-t deák betűnek tartja, megfelelő hangot *Tz*-vel írja. „*A magyar könyvnyomtatók csak az árku megjelölésében élnek C-vel*“.

Minden szó alatt a közmondásoknak (Simai szerint: régi mondások) egész raját idézi, visszaadva ezeket németül s jelezve megfelelőjüket a római klasszikus írókban, legtöbbször Cicero, aztán Nepos, Plautus, Livius munkáiban.

A fentebb említett források mellett úgy látszik, sok és jó latin szó tartott szem előtt, melyeknek klasszikus kifejezéseire azonban sokszor keresve-keresi a népies, vagy legalább is magyaros kifejezéseket. Nézve szinte megérzik a keserves küzdelem s vajúdásának eredménye nem is szerencsés mindig. Liviusnak e kifejezéseit: *date dextras*; *filia dextram fidem porrexit alicui*, — úgy fordítja: adjátok be a kezeteiket; a leány beadta kezét valakinek. Ezekből aztán azt állatpitja meg, hogy beadni más szóban jelentésében a. m. kézfogást tartani, Szolgai fordításra is találhatunk példát, bár nagyon ritkán. Ilyen Cicero következő mondatának fordítása: *Salvum te ac incolumem quam primum videre cupio*, Simainál: kívánom nem sokára jobb egészségben látni.

Legtöbbször azonban nagyon ügyesen adja vissza Plautus vagy Cicero latinságait. Pl. *depone*, mitte *odium*, *iram* (Cic.) = hagyj békét a gyűlöletnek, haragnak; *quam forma lepida et liberali haec proles est* = ebből a gyönyörű fattya; *canem ferre* (Plaut.) = az ebek harminczadjára jutni.

Igen jóízű közmondásokat is hoz fel pl. az *ábtzé* alatt: az ök

gették az ábétzét \equiv tudatlan, mint a számár. Érdekes, hogy Simai egészségéért iszik, ma pedig németesen egészségéért iszunk.

A szinonimákat roppant bőséggel hordja össze, az egyes jelentésbeli nyilatkozatoknak megértésére pedig sokszor egész történeteket mond el, mint az ármányos szónak kerülő, czirkáló, vizsgálódó jelentésénél. Gazdagságát jellemzi az *ad* szó, mely két ivre terjed, ötvennégy különböző nyilatkozattal. A beszéd szónál szintén csodálatos bőséggel sorolja fel a beszéd fajtait, bár e hosszú sorozatból is kimaradt nem egy magyaros kifejezés, mint pl. a mézes-mázos beszéd.

Felvette a nyelvújítás szavait is, mint pl. az *eszmélkedni* szót minden fiával. Az *eszmé* azonban hiányzik közülök; úgy látszik, Simai is nagyon rész alkotásnak tartotta.

A *emeltső* szót (ma: *emelyü*) valószínűleg Simai csinálta. Felhozza főnévféle összekötésben: *emeltsős-kapu*, *emeltsős rostély*. Meg is magyarázza *emeltsőnek* mind a három nemét.

Meg van szótárában a *dagály* is minden származékával együtt. Ilyen ez is: *dagvány*, *duzma*; *habtajték*. A nyelvújítás szavaira rájuk lehet menni, mert Simai rendszeren utánuk veti a jó magyar kifejezést; így ez is odateszi: *sikerés*, *ragadó sár*.

Simainak „Gazdag Szótára“ eddig a legbővebb magyar szótár. Nyomásban nem jelent meg, bár a szerző halálakor több újság (Magy. Kurir. Lenkor, Hazai s Külf. Tud.) felhívta reá a nagylelkű irodalombarátok felhívását. Az eredeti kéziratot a kegyes-rend először használatra engedte az akadémiának, hogy a zsebszótárt készítő bizottságnak segédeszközülgáljon, később pedig végleg odaajándékozta.

Ez óriási munka végzése nem akadályozta Simait, hogy rajztanítói telességének a legpontosabban megfelelhessen. Rendszeren megjelent az iskolában, kiosztotta a rajzmintákat, aztán szóltanul járt-kelt a gyermekek között, meg-megállva némelyiknek oldalánál, nézegetve, miként végzi a üzőtt munkát. Ha valahol javítani valót talált, megfogta a rajzolókat zét s kiigazította a helytelen vonásokat.

Simaira igen jellemző adatot közölt Versényi az Irod. tört. Közlemések I. évf. 2. füzetében. Chabada János, Kőrmöczbánya mostani polgársterének nem régen elhunyt atyja Ratkóról (Kis Hont) került a kőrmöcznyai iskolába, tehát magyarul egészen jól beszélt. Mikor Simai ezt tudta, a legnagyobb örömmel közeledett hozzá s a rajzórakon nagyonszor elbeszélgetett vele.

Az iskola volt éltető eleme. Biztatták, hogy élvezze a már régen gérdemlett nyugalmat; ő azonban hallani sem akart róla s még 1826-ban alkalmasabb rajzteremért és lakásért folyamodott. Úgy látszik, tanítváainak száma növekedett, mert kérévelében a saját öregségére való atkozás mellett felhozta azt is, hogy a sok tanuló már nem fér el a

régi szűk helyen. Ki is jelöli a helyet, a hol az új rajziskolát legczélszerűbben be lehetne rendezni.

Ugyanezen évben a király elé is felterjesztették az agg szerző áldásos működéséről a jelentést s Ferencz király nem is késett elismeréskimutatni. Nagy volt az öröm Kőrömczbányán, mikor felolvasták Org József kir. tanácsos és pozsonyi főigazgató értesítését, hogy a király arany érdempénzzel tüntette ki Simait azon buzgó és hasznos szolgálatáért, mellyel 50 esztendőn keresztül a nevelés és tanítás mezején teljesített. Rögebben elhatározták, hogy a következő vasárnapon, november 26-án ünnepélyesen adják át az érdem jutalmát. Ez ünnepély kimerítő és érdekes leírását „Hazai és Külföldi Tudósítások“ 1826. évi folyamában (II. 49. sz. 394. o.) olvashatjuk.

„Kőrömcz Bányáról Nov. 29-dikén 1826. Novembernek 26-dik napján egy jeles és nagyon örvendetes történet adá magát elő: Felséges Apostoli Királyunk, legkegyelmesebb Urunk, ki az érdemet mindenkor nagy megbecsülni és bőségesen meg szokta jutalmazni; Nagyon Tisztelendő Pál Simai Kristóf, Kegyes Oskolai Szerzetes Papnak 50 egész esztendőig a Rajzoló Oskolában fáradhatatlanul, dicséretesen és előmenetelenen tett érdemeit tekintvén, a középrendű (mint egy 15 Aranyat nyomó) arany érdempénzzel kegyelmesen méltóztatott megjutalmazni.

Ezen érdem, vagy-is jutalom Arany pénznek által-adása a Felsőszék Tekintetes Jékelfalusi Lajos, Nemes Szabad Királyi Bánya Városunk Érdemes Birájára lévén bízva; minekutánna az Isteni tisztelet után a Városi Érdemes Elölülloői, az egész Királyi pénz-verő Kamarának Tisztviselői számtalan öszve-sereglett néző nép között a Városi Tanács Háznak tagos szobájába az Oskolába járó Ifjúsággal, s azoknak nagyon tanítóival öszve-gyülekeztek volna, elsőbben felolvastattak a Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak ö Felségétől vett királyi, és Tudományok Királyi Fő-Igazgató Tisztsegítőtől érkezett Rendelése, azután fenn nevezett Nemes Városunk Érdemes Birája elő-adván ezen öszve-seregnek okát, a fellyebb említett Tisztelendő el-éltessedett öreg Urnak az Oskolai tanítás mellett tett érdemeit szép ékes szózással elő terjesztette annak a Felséges Urunk Kegyelmese ajándékul küldött Arany-pénz mellyére tűzte, mellyre a nevezett Tisztelendő Úr rövid, de fontos de méltósággal felelvén, Ő Felségének ezen Nagy Kegyelmét, és azoknak, ki jeles dologban fáradoztak, szépen s nagy öröm-érzéssel meg-köszönte kegyelmeiket, mellyre az egész szála háromszorosan öröm Vívát kiáltá zengedezett. Jeles emlékezetet érdemel a Nemzeti Oskolák Tiszt. Diákoktorának a tanuló Ifjúsághoz mondott szívreható ékes beszéde, mely szívökre kötötte, ha jutalmát akarják venni fáradozó jövődöbéli munkásoknak, melly híven és szorgalmasan kellessék eljárni hivataljok. Ezek után előállott Gampsz Vindelin Úr, a Választott Polgárság eg-

lemes Tagja, és szép deák versekkel béfejezte az egész magasztalás póját. De a mi az illyes nevezetes napot követni szokta, a Nemes Városk szin Népe és Urasága a Plébániára lévén hivatalos, ott egy válogat fris ételekből készült gazdag és reguláris ebéddel megvendégeltetett, és kaji borral megtelt poharakkal Ó Felségének betses életéért, és tartós jó észségéért vigan üresgettek. Éltesse is az Úr Isten az illy kegyelmes és Érdemet megjutalmazni tudó Felséget!“

Simai Kristóf kassai tartózkodása alatt a kis-szebeni, — körmöcznyai munkálkodása idején a privigyei kegyesrendi ház tagjai közé volt osztva. Az 1827. évtől kezdve a selmeczi házhoz tartozik, hol Benyák r az 1808. év óta tanított, az 1823. óta pedig mint a rend legidősebb ja éldegélt. Simai azonban még akkor sem hagyott fel a tanítással; még ndig úgy érezte, hogy neki nem szabad kifáradnia hazája szolgálatában. : maradt Körmöczbányán s lelkiismeretesen betöltötte a számára rendelt nkakört.

Benyákkal gyakran találkozott, mert mind a ketten a régi meleg retettel vonzódtak még ekkor is egymáshoz.

Szerdahelyi Gábor, akkori beszterczebányai püspök igen szerette a lidlelkü, hófürtü, de még mindig ifjúsízü két aggastyánt s viszont a jó barát is a legőszintébb tisztelettel vette körül a püspököt, kinek emeit Simai versben is dicsőítette.

De a sors elragadta Simaitól egyetlen örömét is: az 1829. márcziusá a nyolczvannégy éves Benyák meghalt. A lesújtó hír alapján megdíté Simainak csodás munkaerejét. Folyamodik, hogy helyezték nyugaba, még pedig, ha hosszas, kitartó igyekezete valami jutalmat érdemel, retné, ha Selmeczre tennék. Talán azért kérte ezt, hogy közelében legyen rága tetemeknek.

A rend kormánya készséggel tett eleget óhajtságának s az 1830. évben neczen találjuk Simait, ekkor már a rend legidősbjét, a társház másod- ökét és lelkiatyját. Itt töltötte napjait csendes merengésben, mintha már i is a földet tartaná hazájának. Barátja emlékének élt csupán s készült iszontlátásra. Nem is álmodta, hogy még itt a földön is vár reá egy ondhatalan öröm — búcsúzóul.

1832-ben a Magyar Tudós Társaság második nagygyűlésén márczius 9-én mincz levelező tagot választottak, hogy később csak a levelező tagokból ssenek fel rendes tagok. E választásoknál szem előtt tartották azokat, a még ki nem egészített szakok körében is sikerrel munkálkodhatnak; d volt azokra is, kik írói munkásságuk mellett a nyomtatóműhelyekre elügyeltek; de nem feledkeztek meg arról sem, hogy megtiszteljék „a raturát megkezdett érdemes idősebbeket“ (Akad. Évk. I. 81. l.). A tit- szavazással megválasztottak nevei közt ott olvassuk: „Simai Kristóf, ista, a selmeczi gymnasium Másod-igazgatója s a Provincia Dékánja.“

Igy került Simai azon négy közé, kik a Révaitól ajánlottak közül megért az akadémia felállítását (kivüle Kazinczy, Bacsányi, Görög Demeter). Na nevé rendtársai, maga a tüzes izgató, Révai is, már régen a sír ölék pihenték a küzdelmes pálya fáradozásait.

Alig hallotta meg a jó öreg e kedves hírt, nem gondolva évein súlyával, kocsira ült, hogy jelen lehessen a harmadik nagy gyűlésen; hisz hazaszeretete sokkal erősebb volt, mint hogy ne pótolhatta volna a t gyengeségét. Útja Léván vezetett keresztül s az ottani társház örömmel lát Simait vendégének. Azok a piaristák, kik Selmeczről ismerték őt, csodálk tak katonás tartásán, rugékony járásán.

Nem lehet megindulás nélkül olvasni az 1832. évi harmadik na gyűlés jegyzőkönyvének egyszerű, de megható leírását: „Aug. 28d. és 29. d. l részvétellel nézte az ülés, tagjai között P. Simai Kristófot kilenczvene évében. Külön volt számára téve karszék az Elölülő Úr balja felől. A „Igazházi“ című vígjátékával nyitotta meg Buda játékszínében a leg magyar színjátszó társaság mutatóványait. 1790-ben október 25-én. „Le nyelvén lebeg elszállásra, mondá a tisztes ősz, de jött Selmeczről, látha még várt intézetét nemzetének.“

Elérzékenyülve vallotta meg, hogy minden sóhajtását bőven kielé azon néhány nap, melyet a társaságban töltött. Az akadémia tagjai pe könyezve váltak meg ősz kartársuktól, ki az élettől készült válni.

Mert Simai már nem érte meg e felejthetetlenül szép napok évforduló az 1833. év júliusának 14. napján, a házi orvos jelenlétében, életének évében szívszélhűdés vetett véget munkás életének. A városi sirboltba helyték örök nyugalomra, Benyák koporsója mellé. A kik oly híven megosz a közös pálya terheit, megoszták végre a közös sírnak zavartalan n galmát is.

Simai magas, vállas ember volt. Egészséges színű arcának eller hatatlan kedvességet kölcsönöztek szelíd, nagy szemei. Tekintete többn, komoly volt, de bizalmat keltő.

Jó kedélyét sokan dicsérték, de mosolyogni csak ritkán látták.

Különösen idősebb korában igen takarékos volt s Körmöczbán nem egy ember volt adósa. Csakhogy nem igen válogatta meg, h kinek kölcsönözzön, mert pénzt nem egyszer pör útján kellett behajta. Összetakarított filléreiből megnagyobbította Dugonics alapítványát, mely kamatait a rend legéltesebb tagja húzta; a sors megengedte neki, h harmadfél évig ő maga élvezze.

Halálát az akadémianak 1833-ban folyt heti üléseinek végén G Demeterével együtt jelentették be s a negyedik nagy gyűlésen, 1833. 14-én a fölöttük tartandó emlékbeszéd került szóba. Görög érdemeinek tatására Kállay Ferencz r. t. ajánlkozott, Simai emlékezetének felújít

dig Horváth Endre r. t. vállalta magára, minthogy a szavazatok többsége demének megadását sürgette.

Horváth főképen a szelid tudományok lelkes művelőjét magasztalta a ldogultban, ki 65 esztendeig nevelte, oktatta a haza csemetéit, hogy egykor masztó oszlopai legyenek a magyar nemzetnek.

Toldy Ferencz pedig, ki később, 1836-ban szeptember 16-án saját kének ösztönzésére róttá le kegyeletének adóját az akadémián, Simai lálát úgy gyászolta, mint a hazájáért, magyarjaiért s magyarjainak édesen ngő nyelvéért oly magasztosan dobogó szívnek örökre kialudt lángját.

A hírlapok megkésve, de a legmélyebb, a legőszintébb fájdalom hangján zogták el az utolsó „Isten hozzádot“ ama férfiú sírja felett, ki Toldy vai szerint „munkásan és csendesen nevelgete zsenge virágokat, melyek k magvai idővel nemesebb gyümölcsök csiráit fejték ki: midőn maga az ervadt virág, maga a hű nevelő kéz rég el vala már, és élve még, ejtve“.

1931/32	822
---------	-----

